

ZPRÁVY
 JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ
 PŘI ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMII VĚD

Obsah - Conspectus fasciculi

Antonín Hartmann pětadesátníkem (K.Čupr)	1
Vybírání daně v zákonech kodexu Theodosiova (A.Hartmann)	3
Pausaniás a dějiny Messénie (P.Oliva)	12
K nápisu na puteolské lahvičce v Národním muzeu (L.Vidman)	17
Antika a latinská humanistická literatura v Čechách od konce doby husitské do Bílé hory (J.Hejnic)	24
O.Březina, PSALMUS GENERATIONIS ABEUNTIS (Ex Bohemo in Latinam transtulit J.Šprinc)	50
13. mezinárodní kongres komitétu "Eiréné" (H.Kurzová)	56
Umělecké poklady Tunisu (J.Burian)	63
Ž nové literatury: První česká encyklopedie antiky (J.Červinka); V.Zamarovský, Řecký zázrak (J.Bažant); V.Bahník, R.Hošek, J.Kudrna, Taliánsko (E.Svobodová); L.Casson, Travel in the Ancient World (L.Vidman); Sovětské práce o nejstarších dějinách spisovné řečtiny (H.Kurzová); M.M.Kobyлина, Antičnaja skulptura severnogo Pričernomorja (J.Šmatlák); A.Krawczuk, Kleopatra (J.Burian); A.K.Ορλάνδος, Α.Βρανούσης, Τά χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος (Ph.Kostomitsopoulos); J.Nechutová, J.Hejnic, Úvod do studia středověké latiny (J.Synková); F.Petrarca, Listy velkým i malým tohoto světa, vybral J.Pokorný, přeložil A. Rausch (A.Vidmanová); J.Seferis, Argonauti, přeložil I.Kupec (Ph.Kostomitsopoulos)	

Antonín Hartmann pětadesátníkem

14. ledna 1975 se dožívá 65 let PhDr Antonín Hartmann, CSC , odborný asistent katedry starověké kultury filosofické fakulty University J.E. Purkyně, člen výboru a knihovník odbočky Jednoty klasických filologů v Brně. Narodil se r. 1910 v Hněvošicích na Opavsku, v kraji, který byl dlouho vystaven německému tlaku a k našim zemím byl připojen až po vzniku československého státu. Vyrostal ve velmi skromných poměrech rolnické rodiny, jejíž otec zahynul na samém začátku první světové války. Po maturitě na gymnasiu v Hlučíně studoval klasickou filologii na filosofické fakultě v Brně, kde byli jeho učiteli František Novotný a Karel Svoboda. Latině a řečtině vyučoval čtvrt století na moravských gymnasiích, do záboru našeho pohraničí v Hlučíně, pak v Olomouci. Nejdéle působil na klasickém gymnasiu v Brně, kde odchoval řadu žáků, kteří se v životě dobře uplatnili a vděčně ho vzpomínají a oceňují vědomosti, které od něho získali.

Vždycky se živě zajímal o metodiku latiny; od r. 1951 přednášel tuto disciplinu jako externí učitel na filosofické fakultě v Brně, členem katedry starověké kultury se stal v r. 1962. Bohaté zkušenosti, kterých nabyl za své dlouhé gymnasijské praxe, úspěšně uplatňuje v práci s posluchači. Téma jeho disertace bylo "De Roberti Novák arte critica" a jeho kandidátské práce "Sémantický rozbor právních termínů v kodexu Theodosiově". Napsal řadu recenzí do Sborníku prací filosofické fakulty v Brně, do Encyklopedie antiky 250 hesel týkajících se řeckých dějin. Osvědčil se jako obratný překladatel deseti Plútarchových životopisů a zdařile přepracoval Minaříkův překlad Tacitových Letopisů a Dějin, který vyjde v novém vydání.

Pro přívětivou povahu, příkladný vztah k lidem i k práci, ochotu pomoci, pro životní zkušenosti, moudrost

i skromnost si A. Hartmanna váží všichni jeho spolupracovníci a studenti. Mladí se k němu obracejí jako k vlídnému rádci nejen se svými studijními, nýbrž i osobními starostmi. Po zásluze mu byl udělen titul vzorného pedagogického pracovníka University J.E. Purkyně. Kořeny své osobnosti pevně tkví v rodném, dlouho opomíjeném kraji, jehož jazykových i národopisných zvláštností je zaníceným vykladačem.

Karel Čupr

Vybírání daně v zákonech kodexu Theodosiova

(Příspěvek k sémantickému rozboru úředních termínů v CTh)

Do kompetence praefekta praetorio, nejvyššího představitel civilní správy každé ze čtyř praefektur, na něž Constantinus rozdělil říši¹⁾, spadal dozor nad činností úředníků zaměstnaných zajišťováním řádného placení poplatků a odvádění povinných dodávek. Při těchto fiskálních záležitostech byli činní různí úředníci označováni jako susceptores, exactores, discussores, inspectores a peraequatores.

Susceptores obstarávali vybírání veřejných dávek předepsaných v penězích: si quem susceptorem evertisse constiterit rationem et ad solvendum non esse idoneum (CTh XII 6,1) nebo v naturálních: susceptor diversarum specierum (XII 1, 2, 49, 2), susceptor vestium (XII 6, 4), susceptor vini (XIV 4R²⁾). Byli organizováni v korporace (XIV 4R). O významu jejich funkce svědčí okolnost, že zákonem byl předepsán i způsob jejich volby (XII 6, 20). Jejich činnost se nazývala susceptio vybírání dávek, obecně bez určení, o jaké dávky jde, vybírání dávek v naturálních susceptio vestium (XII 6, 31), specierum (XII 6, 7) a byla uložena veřejnou povinností: susceptionis munus (XII 5, 25), a to velmi těžkou, takže její uložení privilegované osobě bylo považováno za bezprávi (XVI 2,1); jindy bylo pověření vybíráním dávek ukládáno jako trest (XI 4, 23). Sloveso suscipere se vyskytuje ve speciálním významu vybírání dávky jen omezeně: species suscipere (XII 6, 24). Zpravidla se ho užívá v obecném významu přijmouti v rozmanitých spojeních. Z původní představy uchopiti ze spodu, podchytiti je odvozen přenesený význam vzítí na sebe, podstoupiti, podniknouti, převzítí, zejména pokud jde o převzetí povinností: suscipere officium (VI 22, 10, 2); suscipere functiones (VII 22, 11); praeturae suscipere = eufemistickému vyjádření praestare insignia honoremque suscipere (ibid.); si (servi) apti ad militiam arma susceperint (VII 13, 16) - konkrétní před-

stavou vzítí na sebe, do ruky zbraně, chopití se zbraně se vyjadřuje dobrovolný vstup do armády - přihlásití se k vojenské službě; odtud i jiné spojení téhož anebo příbuzného významu jako *militiae sacramenta suscipere* (VII 13, 6); na soudě vzítí na sebe, pustit se do soudního řízení: (žalobce - senátor má žalovat protivníka před správcem provincie, v níž má protivník bydliště) *si vero provincialis non suscipiat* (II 1, 4), odtud *susceptor* je ten, kdo vzal na sebe spor místo jiného: *nemo militantium fiat susceptor defensorque causarum nec ad cognitionem alieni iurgii suffragator accedat* (II 12, 6); *iudices absentium ... suscipiant in iure personam* (IV 22, 1) vzítí na sebe, přijmout úlohu; *suscepto litis examine* (I 6, 3). Z konkrétní představy, jak otec zvedá ze země právě narozené dítě a tím je uznává za vlastní a bere na sebe povinnost starat se o výchovu dítěte: *pollicitus sum suscepturum* (Ter. Andr. 401³) se vyvinul význam plodití, rodití, v pasivu narodití se: *si ex consortio cuiuslibet mulieris naturalis suscepit* (CTh IV 6, 4); *successionem ex alterius matrimonii coniunctione susceptam* (III 8,3). Nejčastěji má *suscipere* ve svém významu za podklad představy vzítí k sobě, přijmoutí. Bohatství významových odstínů je tu dáno pestrostí a složitostí rozmanitých situací a vztahů, v nichž člověk žije a pracuje. Tak správce provincie měl za povinnost zvolit si své úřední sídlo na takovém místě, z něhož by byl nejsnáze dosažitelný ode všech, a nesměl se ubytovat u soukromé osoby: *qui provinciae praesidentem propria possessione suscepit* (I 16, 12) přijmoutí jako hosta, ubytovati; *dote a patre suscepta* (IV 2, 1) přijmout jako věno; *sui heredes suscipient hereditatem* (III 12, 4) ujmoutí se dědictví; *qui fundos patrimoniales ... susceperant* (V 14, 34) přijmoutí do soukromého vlastnictví; *annonam ... debent suscipere* (VII 4, 5) přijmoutí, dostati, odebrati náležitost, příděl, "fasovat"; *pretia suscipient* (X 19, 3) dostati jako mzdu, odměnou; *contra statuta ... suscipiendos aliquos* (VIII 4, 20) přijmoutí do státní, císařské služby; *mancipio suscepto* (III 4, 1) převzítí koupe-

nou věc; in defensionem suam suscipere (XI 24, 1) přijmouti ve svou ochranu, v témž významu i samo suscipere: suscipere plebem (IX 33, 1) ujmouti se, zastati se (proti předpisu daně⁴⁾); velmi často o poskytování úkrytu uprchlé, hledané a stíhané osobě (kolónovi, zbrojnímu dělníkovi, zběhu, lupiči): quisquis colonum ... suscepit (V 17, 2; X 22, 4; IX 29, 2), ale si quis personam susceptam de custodia exire fecerit (IX 21, 2, 2) zatknouti. Ve všech uvedených spojeních je významovým podkladem představa vzítí k sobě.

Exactor vymáhal daňové nedoplatky, kdežto susceptor vybíral řádně se scházející daně.⁵⁾ S tím souvisel i další rozdíl, totiž ten, že činnost tohoto se zpravidla vztahovala na přesně určenou dávku: susceptor aurarius (XII 1, 173); auri vel argenti (XII 6, 17); vestium (XII 6, 4) apod., zatímco exactor se uvádí v obecném významu bez udání druhu dávky.⁶⁾ V ostatním je význam exactorů a susceptorů stejný, jak svědčí kupř. způsob jejich volby (XII 6, 20). I úřad exactorů byl nucenou veřejnou povinností, osvobození od ní bylo výsadou dvorských úředníků (VI 35, 3). Exactores častěji než jiní úředníci zneužívali svého postavení k utlačování poddaných (XI 1, 3; 7, 1). Exactor přijímá od obecního pokladníka, tabularius civitatis (XI 7, 1), a od provinciálních pokladníků, tabularii provinciae (I 10, 8; XI 7, 16), seznam daňových dlužníků breves debitorum (XI 7, 1), nominatorii breves (I 10, 8; XI 28, 3). Podle něho má vymáhat požadavky a je přitom oprávněn vykonat exekuci (XI 7, 7) a dražbu zabaveného majetku (XI 7, 4; X 17, 3). Tohoto úkonu bylo nezřídka používáno k oloupení dlužníků (X 1, 16; XI 7, 20). Činnost výběrčího-vymahatele se zvala exactio vymáhání, vybírání (dávek v penězích i v naturálních): exactiones largitionalium titularum (I 10, 6); exactio annonaria (X 30, 12); frumenti et equorum (XI 16, 20). Exactio není jen vymáhání dávek, nýbrž i jiných veřejných povinností: paraveredorum (VIII 5, 7), případně právního závazku dotis (III 13, 4). Slovesa exigere (původně vypudit) se užívá v běžném významu požadovat, vyžadovat: si ita res exegerit

(I 10, 7), převážně však vybírati, vymáhati, dobývati (dávky různého druhu, služby, pokuty apod.): in exigendis annonis (VII 4, 22); exigendi a provincialibus lavacra (VII 11, 2). Participium praesentis exigens je výběrčí: venalis exigentium terror (IX 35, 6). Tato konstituce dosvědčuje pověstnou korupci císařských úředníků, kteří vymýšleli různé způsoby, jak vydírat provinciály. Toto vydírání, kterého se dopouštěli úředníci zneužíváním své úřední moci a zastrašováním s cílem se obohatit, se nazývá concussio (XI 7, 1; 5, 9) od slovesa concutere otrásti, v přeneseném smyslu dignitas concussa (I 34, 51); aedes concussae (XV 1, 44) rozpadlé; otrásti na mysli, zastrašiti se zjištěným úmyslem, vydírati: quicumque ... fraude pistorem concusserit (XIV 3, 22). Silnější výraz pro poškozování poplatníků je depraeditio olupování, okrádání (VII, 10, 3). Obojí, i depraeditio i concussio, bylo soudně stíháno. Depraeditio je v původním významu loupež: qui ... se ad depraeditationes vel latrocinium contulerit (VII 18, 15). Sloveso depraeditari (V 14, 31) znamená olupovati, vydírati, jméno činitelské depraeditor (XI 1, 32) je vyděrač.

Nebylo-li možné vymoci daňové nedoplatky až do úplného vyrovnání, byli do provincií posíláni compulsores a opinatores. Compulsor je vymahatel, výběrčí nedoplatků, později zvaný canonicarius - v CTh se toto označení nevyskytuje -; byl to zvláštní císařský úředník s plnou mocí vysílaný do provincií k vymáhání daňových dluhů a nedoplatků nájemného na císařských statcích (VIII 8, 7) ⁷⁾. Opinator (od opinari oceňovati, odhadovati: opinatores aestimatores GLOS V 636, 16, protože zkoumali a odhadovali kvalitu obilí ⁸⁾) vymáhal ve službách armády nedodané dlužné obilí pro armádu (VII 4, 34). Compulsores i opinatores byli postrachem provincií (VIII 10, 3; XI 1, 34; XII 1, 186). Že při vybírání dávek je compulsor vyvrcholením úsilí donutit poplatníka k zaplacení, nasvědčuje i užití příslušného slovesa: omnia tributa exigere suscipere postremo compellere iubemus (I 14, 1) vymáhati, vymoci, z původního významu dohromady sháněti,

vháněti, v přeneseném smyslu doháněti, donucovati: senatores ad urbem Romam venire compelli (VI 4, 7); cupiditas compulit in scelera (IX 38, 7) hnáti. Substantivum compulsio vymáhání peněz se svým významem připíná ke compulsor (XI 1, 14).

Při likvidaci daňových nedoplatků byli také činní úředníci, kteří měli kontrolní funkci. Discussor byl název pro úředníky různého druhu, jejichž společným znakem byla mimořádnost a kontrola účtů a odhadů.⁹⁾ Discussor ve funkci mimořádného daňového kontrolora měl zjišťovat, zda byly zaplacený daně a nedoplatky; za tím účelem mohl žádat předložení stvrzenek, čehož při jejich ztrátě mohlo být zneužito k vydírání a okrádání provinciálů (XI 26, 2). Zjistilo-li se, že discussor uložil poplatníkovi dluh neoprávněně, měl být odsouzen k stejné pokutě, jako byl uložený dluh (XI 26, 1). Discussor census mimořádný (kontrolor a) odhadce byl jmenován císařem na návrh praefekta praetorio z řad vyšších úředníků a byl vedle řádných odhadců censitores působících při censu činný z rozkazu císaře zpravidla na žádost poplatníků v mimořádných případech v nepravidelných časových intervalech (XIII 11, 7). Přešetřoval objížďkou (peragrare XIII 11, 13) stav pozemků, jejich velikost, bonitu půdy, případné následky válečných událostí, možnost obdělání ladem ležících pozemků apod. (XIII 11, 15); 17; X 3, 7). Jeho speciální činnost se zvala discussio přešetřování, kontrola (XII 1, 185; VI 10, 1). V širším smyslu je discussio přešetření, zjištění: discussio pecuniae (X 1, 14); při soudním řízení vyšetřování: negotii discussio (XI 36, 14), a běží-li o povinnosti členů městské rady, správa, zastávání: decurio ... discussione perfunctus (XII 1, 5). Slovesa discutere (vlastně rozraziti, roztříštiti) se užívá v nejširším významu zkoušeti, zkoumati, vyšetřovati, zjišťovati: discuti oportebit aetatem (II 27, 1, 4); převážně o činnosti soudce: discutiatur crimen (IX 7, 7; II 18, 1), speciálně pak o činnosti mimořádného kontrolora a odhadce (X 3, 7).

Jiné označení pro discussora bylo inspector a perae-

quator 10). Jejich činnost, nehledíme-li k jejich nižší hodnoti, byla stejná, snad s tím rozdílem, že inspector kontroloval census jednotlivých měst, kdežto činnost peraequatora se vztahovala na celou provincii 11), odtud označení inspector specialis (XI 20, 5) proti peraequator generalis (X 3, 7). Činnost tohoto se zvala peraequatio (od peraequare zcela vyrovnati, vyplniti Col. III 3, 3) vlastně úplné vyrovnání, stejnoměrné rozdělení (daní). Stejnoměrné rozdělení daní nejlépe vystihuje situace, kdy některé pozemky po válečných událostech ležely opuštěny ladem (CTh XI 28, 12). Tu některé berní orgány odpomáhaly daňovým obtížím tím, že jednoduše donucovaly majitele pozemků přejímat daňová břemena opuštěných pozemků (XI 1,31). Na stížnosti takto postižených majitelů byli vysíláni kontroloři, kteří osobním šetřením na místě zjistili, jakou částí daňových povinností ležících na opuštěných pozemcích mohou být zatíženy pozemky obdělávané (XIII 11,15; XI 28,12). S posláním peraequatora býval spojován úmysl daňové úlevy (XI 20, 5, 1; 28, 12), a to tak pravidelně, že substantivum peraequatio nakonec nabylo všeobecného významu daňová úleva i tam, kde úleva nemá nic společného s revizí censu (XIII 11, 2).

Činnost peraequatora a inspektora, pokud se týče revize censu, byla tedy v podstatě stejná. Je to vidět i z konstituce XIII 11, 15, kde je tato činnost označována slovesy inspicere a peraequare v jednom a témž významu kontrolovati. Ale jménem inspector je označen i orgán, který měl např. zjistit, do jaké míry je oprávněna žádost herce (i herečky), který se v nebezpečí smrti dal pokřtít a z tohoto nebezpečí vyvázl, aby podle platného zákona už dále nebyl nucen se věnovat hereckému zaměstnání (XV 7, 1). A také substantivum inspectio (i sloveso inspicere) se vztahuje nejen na kontrolu a revizi censu (XI 20, 6), nýbrž i na kontrolu prodeje pozemků, zda kupující přitom zná a přejímá daňové povinnosti vázané k pozemkům (III 1, 2), dále na úpravu a revizi hranic pozemků zeměměřičem, vyslaným z rozhodnutí soudu za účelem určení vlastnických práv (II 26, 1); na kontrolu

státní pošty (VI 29, 8; VIII 5, 29, 3); konečně na odbornou prohlídku veřejných budov, která měla zjistit jejich stav a možnosti opravy (IX 17, 2, 1).

Tíživá daňová břemena, ukládaná obyvatelstvu v penězích nebo v naturáliích, si vynucovala opatření, která měla donucovat poplatníka za každou cenu vyrovnat dluh státu. Tato opatření, i když někdy byla s nimi pojena snaha po rovnoměrnějším rozdělení břemen, mohla sice zdržet, ale sotva zastavit všeobecný hospodářský úpadek, který začal již ve III. stol. n.l. a jehož kořeny tkvěly v rozporech tehdejšího společenského zřízení.

Význam termínů

brevis	(stručný) seznam, soupis; (obyč. v pl.) daňové seznamy
censitor	odhadce (ceny majetku), vyměřovač daně
compellere	hnáti; doháněti, donucovati; (tvrdě) vymáhati (nezaplacené daně)
compulsio	vymáhání (daní)
compulsor	vymahatel, výběrčí daňových nedoplatků
concussio	vydírání
concutere	otřásati (v původním i přeneseném smyslu); zastrašovati, vydírati
depraedari	olupovati, vydírati
depraedator	vyděrač
depraedatio	loupež; olupování, okrádání
discussio	zkoumání, zjišťování; přešetření, kontrola (daňových údajů); soudní vyšetřování; správa, zastávání funkce (člena městské rady)
discussor	mimořádný daňový kontrolor
d. census	mimořádný odhadce (majetku pro daňové účely)
discutere	zkoumati, zjišťovati; vyšetřovati (o činnosti soudce); přešetřovati, kontrolovati (o čin- nosti daňového kontrolora a odhadce)
exactio	vymáhání daňových nedoplatků; vymáhání právního závazku
exactor	výběrčí daňových nedoplatků

exigere	požadovati, vyžadovati; vybírati (dávky, pokuty); vymáhati (služby)
inspectio	kontrola (a revize) censu a daňových poměrů; dozor (nad prodejem pozemků; nad úpravou hranic pozemků); kontrola státní pošty; (odborná) prohlídka (veřejných budov)
inspicere	vyšetřovati, přešetřovati, kontrolovati
nominatorius	obsahující jména, jmenný
-i breves	jmenné seznamy daňových dlužníků
opinator	vojenský výběrčí daní (v naturalích pro vojsko)
peraequare	stejnoměrně rozdělití daně, provéstí daňovou revizi
peraequatio	rovnoměrné rozdělení daně; daňová úleva
peraequator	daňový kontrolor (pro provincie), revizor
peragrare	objížděti pozemky (pro daňové účely)
susceptio	vybírání daní (i v naturalích)
susceptor	výběrčí daní (v penězích i v naturalích); kdo vzal na sebe spor místo jiného
suscipere	přjmouti, vzítí na sebe, podstoupiti, podniknouti; převzítí (povinnost); chopiti se (zbraně); přihlásiti se k vojenské službě; vzítí na sebe, pustiti se do soudního řízení; přjmoutí úlohu; ploditi, roditi, (v pas.) naroditi se; přjmouti jako hosta, ubytovati; dostati do vězení; dostati jako příděl, odebrati náležitost; vybírati daně; přjmouti jako mzdu, odměnu; přjmouti do státní, císařské služby; přjmouti do ochrany; ujmouti se, zastati se; poskytnouti úkryt (hledaným a stíhaným osobám); zatknouti

Antonín Hartmann

P o ž n á m k y

- 1) N.A. Maškin, Dějiny starověkého Říma, Praha 1952, str. 508.
- 2) F. Lammers, Susceptor, PWRE IVA, sl. 975 n.
- 3)₂ J. Marquardt, Das Privatleben der Römer, Leipzig 1886, str. 83.
- 4) Cl. Pharr, The Theodosian Code, Princeton 1952, str. 249, pozn. 3.
- 5) O. Seeck, Decemvirat und dekaproti, Klio I/1902, str. 174 n.
- 6) cf. DIG XLVII 13 tit.; Hitzig, Concussio, PWRE IV, sl. 840.
- 7) O. Seeck, Canonicarius, PWRE III, sl. 1488 n.
- 8) B. Brissonius, De verborum quae ad ius civile pertinent significatione, Halle 1743, s.v. opinator.
- 9) O. Seeck, Discussor, PWRE V, sl. 1183.
- 10) O. Seeck, Inspector, PWRE IX, sl. 1562;
W. Ennslein, Peraequatores, PWRE, sl. 564.
- 11) O. Seeck, Discussor, PWRE, sl. 118.

Ve své Cestě po Řecku nevypráví Pausaniás jen o pamětihodnostech jednotlivých řeckých obcí, nýbrž připojuje četné exkursy o jejich minulosti. Těžiště výkladu spočívá však obvykle na popisu uměleckých památek. Čtvrtá kniha věnovaná Messénii má naproti tomu zvláštní ráz. Z 36 kapitol je jen posledních 7 zaměřeno k popisování lokalit. Jinak je tu podán systematický výklad o osudech Messénie od nejstarších dob až po období hellénistické. Autor je si tohoto odlišného postupu dobře vědom. Na konci 29. kapitoly výslovně poznamenává, že až potud vylíčil "strastiplnou historii Messénských" a teprve v dalším výkladu chce přistoupit "k popisu země a měst".

Netypická skladba 4. knihy Pausaniovy Cesty po Řecku nevznikla náhodou. Nepochybně tu působila skutečnost, že na území Messénie bylo poměrně málo starobylých památek. K tomu přistupuje i okolnost, že po osvobození Messénie ze spartské nadvlády v roce 369 př.n.l. vzrostl zájem o minulost této země. Vytvořením samostatného messénského státu se radikálně změnil poměr sil na Peloponnésu. Ztráta úrodné půdy v povodí řeky Pamísu i porobeného obyvatelstva, které ji obdělávalo, podlomila natrvalo moc Sparty, jednoho z nejmocnějších států v Řecku. Messéňané však žili po tři staletí ve spartském područí. Po značnou část archaického období a po téměř celé klasické období řeckých dějin byli jen heilóty, či v lepším případě perioiky lakedaimonského (spartského) státu. Výklad o dávné minulosti země, a zejména o bojích, jež sváděli jejich předkové se Sparťany, měl posílit sebevědomí občanů nového státu a upevnit stabilitu messénské polis. Jelikož bylo ovšem konkrétních údajů o dějinách země, která ztratila již v archaickém období svou samostatnost, velmi málo, byla messénská historie uměle rekonstruována, a je proto ve větší míře než v jiných řeckých obcích spjata s mytologií.

Je přirozené, že Pausaniův výklad o messénských dějinách začíná odkazy na homérské básně. Z messénského

Pylu pocházel, jak známo, Nestor, nejváženější z řeckých basileů shromážděných před Trojou. Tento "muž moudré mysli" se snažil uklidnit osudný konflikt mezi Agamemnonem a Achilleem a radil vrchnímu veliteli achajských sil, jakou taktiku má volit k boji proti Trojanům. Do Nestorova Pylu se obrátil o radu i Odysseův syn Télemachos, když se na popud bohyně Athény vydal hledat svého nezvěstného otce.

Archeologickým výzkumem bylo prokázáno, že Messénie hrála skutečně významnou úlohu v době mykénské civilizace. Na jejím území bylo v roce 1939 odkryto u obce Ano Englianos nedaleko Pylu jedno z předních mykénských center, tzv. Nestorův palác. Bylo tu nalezeno neobyčejně velké množství nádob, rozličných velikostí a tvarů, a zvláště pak rozsáhlý archiv hlíněných tabulek popsaných lineárním písmem B, jenž se stal základem pro rozluštění tohoto písma. I když ve výkladu hospodářských, sociálních i politických poměrů mykénského Řecka zůstává ještě mnoho otevřených otázek, jsme právě o správě palácového hospodářství v messénském Pylu dnes nejlépe informováni a z tabulek nalezených v Nestorově paláci čerpáme mnoho obecných poznatků o charakteru mykénské civilizace. O významu Messénie v této době svědčí i skutečnost, že do dnešního dne bylo na území Messénie a Trifýlie (nevelké přímořské krajiny ležící mezi Messénií a Élidou) objeveno na 150 sídlišť ze 13. století př. n.l.

Zánik mykénské civilizace dolehl na obyvatele Messénie zvláště těžce. Úpadek postihl ovšem celé Řecko i přilehlou egejskou oblast. Sídla achajských vládců byla zpustošena. Jestliže se však v Argolidě snížil ve 12. století počet sídlišť proti závěrečné fázi mykénské civilizace na necelou třetinu a v Lakónii asi na čtvrtinu, pak v Messénii a Trifýlii je ve 12. století doloženo jen 14 osad, tj. méně než 10% osídlení doby mykénské. Změna nastává až na přelomu 2. a 1. tisíciletí př.n.l., kdy pronikají na Peloponnésos Dórové. O tom, jaké poměry se vytvořily v Messénii, nemáme spolehlivých zpráv. Na počátku archaického období řeckých dějin dochází však ke konfliktu mezi Messéňany a Sparťany.

Spartané byli pány Lakónie, přičemž obyvatelé usazené v úrodné nížině řeky Eurótu přeměnili v bezprávné heilóty, připoutané k půdě, kdežto obyvatelé přímořských osad, tzv. perioikové (= sídlící kolem) byli sice osobně svobodní, ale neměli žádná politická práva ve spartském státě. Spartané se však nespokojili s dobytým územím v Lakónii a snažili se výboji rozšířit svou moc. Zvláště je lákalo právě úrodné údolí řeky Pamísu v sousední Messénii. Přestože Messénii odděluje od Lakónie horské pásmo Táygetu, jež dosahuje výše přes 2400 metrů, pronikali Spartané na území svých západních sousedů a potyčky přerostly nakonec ve vojenské střetnutí.

Nejobširnější výklad o průběhu messénských válek se zachoval právě u Pausania, jenž sám uvádí dva hlavní prameny, z nichž prý čerpal. Jedním z nich byl epos Messéniaka od hellénistického básníka Rhiana z krétské obce Béné, který působil nejspíše v první třetině 3. století př. n. l. Druhým pramenem, na nějž se Pausaniás odvolává, byl prózaický výklad o messénských válkách pocházející od Rhianova mladšího současníka, rétora Myróna z maloasijské Priény. Kritický rozbor Pausaniova výkladu vedl však některé moderní badatele k závěru, že Pausaniás nečerpal z těchto obou děl přímo, nýbrž používal spíše jiný pozdější spis neznámého autora, který vycházel především z podání o messénských dějinách, jež se vytvořilo ve 4. století po osvobození Messénie ze spartské nadvlády, a těžil z Rhianova eposu i z výtvaru Myrónova jen jako z vedlejších pramenů. Pausaniás se na několika místech odvolává i na svědectví básníka Tyrtaiá, který žil v 7. století ve Spartě a podněcoval ve svých verších Sparťany do boje proti Messéňanům.

Již ve starověku byly nejasnosti a spory o průběhu a časovém sledu messénských válek. Historikové klasického období, Hérodot, Thúkýdidés a Xenofón se vůbec nezmiňují o jediném autentickém prameni o těchto bojích, o básníku Tyrtaiovi, a Aristotelés, jenž se ve své Politice na Tyrtaiovu poesii odvolává, hovoří jen o (jedné) "messénské válce". Právě podrobnější rozbor Tyrtaiových

veršů vedl k poznání, které se výrazně projevuje v Pausaniově výkladu. V archaickém období byly dva velké konflikty mezi Messéňany a Sparťany. V prvním z nich si Sparťané své sousedy podrobili a druhé střetnutí bylo povstáním pokořených Messéňanů proti spartské nadvládě. Obě války skončily vítězstvím spartských zbraní.

Pausaniás uvádí i přesné chronologické údaje o obou válkách. První z nich se prý odehrála v období 743-724 a druhá v letech 685/4 - 668/7. To jsou ovšem jen pozdní výpočty některého z autorů messénských dějin, které není možno nekriticky přijmout. Přesné časové údaje jsou ostatně v archaickém období řeckých dějin jen zcela výjimečné. Moderní bádání vede však přesto k závěru, že 1. messénská válka se odehrála skutečně v druhé polovině 8. století, nejspíše ve třicátých a dvacátých letech, takže datování zachované u Pausania je alespoň přibližně shodné s historickou skutečností. Druhá messénská válka, jejímž současníkem byl Tyrtaios, se naproti tomu odehrála pravděpodobně na počátku druhé poloviny 7. století, tedy o několik desetiletí později, než zaznamenal Pausaniás.

Podrobnosti o průběhu bojů, jež nelezeme v Pausaniově výkladu jsou z velké části výtvořem pozdních autorů. To platí zejména o údajích čerpaných z Rhianova eposu, jehož hrdinou byl Aristomenés, podle slov Pausaniových "dodnes uctíváný u Messénských jako hérós". Pausaniás klade Aristomena do doby 2. messénské války. Většina badatelů se však shoduje v tom, že Rhianos nepopisoval ve svém eposu tento konflikt, nýbrž že kladl svého hrdinu do doby pozdější. Někteří se domnívají, že Messéňané se utkali se Sparťany znovu na samém počátku 5. století. Zprávy o tomto domnělém střetnutí jsou však nejisté a právě tak nejisté je časové určení Aristomena. Rhianos z něho učinil bájného hrdinu podle vzoru Homérova Achillea. Pro Messéňany, kteří budovali ve 4. století po třistaleté porobě svůj stát, byl Aristomenés symbolem boje za svobodu proti nenáviděným Sparťanům.

Reálný základ mají Pausaniové zprávy o povstání messénských heilótů v šedesátých letech 5. století i

zmínky o protispartských akcích Messéňanů za peloponnéské války. Najdeme tu i cenné údaje o založení obce Messény a o vytvoření samostatného státu po porážce Sparťanů v bitvě u Leukter i vylíčení událostí doby hellénistické, na nichž se Messéňané aktivně podíleli. Zbytky "kamenného pásu hradeb s věžemi a nástavbami", které Pausaniás označuje za nejpevnější v celém Řecku, stojí podnes. Zachovaly se i základy "brány, kudy vede cesta k Arkádii".

Značná část Pausaniova vyprávění o minulosti Messénie je naplněna legendárními příběhy a obsahuje i četné anachronismy. Tak například "krétští lučistníci" bojovali ve spartské armádě až v hellénistickém období, a nemohli se zúčastnit bojů v 1. messénské válce, kdy stála proti sobě občanská vojska Messéňanů i Sparťanů. Přesto je čtvrtá kniha Pausaniovy Cesty po Řecku důležitým pramenem pro moderní bádání o dějinách Messéňanů a přináší i ne jeden opěrný bod pro kritickou analýzu vojenských střetnutí mezi Messéňany a Sparťany.

Pavel Oliva

Skleněná lahvička z pražského Národního muzea s rytým pohledem na město a přístav Puteoli není čtenářům ZJKF neznáma. ¹⁾ Jestliže dříve byla jakoby zapomenuta, ačkoliv o ní psali už ve dvacátých letech J. Čadík ²⁾ a A. Salač ³⁾, v poslední době se o ni projevuje zvýšený zájem u nás i v zahraničí. Tak byla jedním z nejdůležitějších exponátů výstavy Antické sklo, pořádané r. 1970 pražským Národním muzeem při příležitosti mezinárodního kongresu pro dějiny skla, ⁴⁾ a obírají se jí nyní stále více badatelé nejrůznějších disciplín, pro něž je zdrojem poučení nejen o antickém skle, ale i o topografii starověkých Puteol, o dějinách antického náboženství apod. Tak má např. pražská lahvička co říci k diskusi o identifikaci a poloze puteolských chrámů egyptských božstev; je na ní totiž zobrazeno a popsáno puteolské Iseum a důvodně se soudí, že chrám, u jehož schodiště je připsáno ASCESV DOMNI, je Serapeum. ⁵⁾

Pražská lahvička se právem pokládá za nejlepší ze souboru pěti exemplářů, na nichž se zobrazena podobná veduta (buď přímo Puteol nebo pobřeží u Bájí) a které zřejmě pocházejí z téže kampánské dílny. Všechny tyto lahvičky - a tedy i pražský exemplář - bývaly kladeny do druhé poloviny 3. stol., nyní však lze mít za prokázané, že pocházejí až ze století 4., z něhož máme zachovány nejkrásnější ukázky pozdně antického sklářského umění. ⁶⁾ V poslední době byla také znovu objevena ve Varšavě jedna z těchto lahviček, pokládaná za ztracenou. ⁷⁾

V popředí zájmu badatelů bylo a je stále hledisko umělecké, archeologické, starožitnické a topografické, kdežto epigrafická stránka - pokud nejde přímo o vysvětlivky, připsané k jednotlivým stavebním objektům, jež jsou vyryty na lahvičce - byla zanedbávána. Jen letmo se totiž všichni zabývali hlavním nápisem, ⁸⁾ který je vyryt větším písmem kolem dokola nad vedutou Puteol nahoře na báni těsně pod hrdlem a jehož začátek (a konec) je nazna-

čen palmovou ratolestí, jak to bývá zvykem na skleněných kulatých předmětech (pohárech, lahvičkách, mísách a talířích):

FELIX PIE ZESAES CVM TVIS

A přece na tom, jak interpretujeme tento nápis, závisí určení funkce, jakou lahvička měla. Nápis býval různě charakterizován, a proto je především třeba říci, že je to aklamace ⁹⁾ (méně přesné je označení "Trinkspruch"), není tedy správné, byl-li nápis označován jako "dedikační invokace", ¹⁰⁾ "une déclaration hédoniste" ¹¹⁾ nebo "liturgická formule". ¹²⁾ Původní význam aklamační formule PIE ZESAES, tj. "Pij a buď zdrav", byl již značně oslaben, byla to jen častá blahověstná formule, sice řeckého původu, ale na latinském západě tak běžná, že už se její řecký původ necítil, a proto byla normálně kombinována s jinými latinskými výrazy, asi jako u nás si už leckdy při novoročním blahopřání ani neuvědomujeme vlastní význam zkratk P.F. Proto se nesmíme pozastavovat nad míšením řeckých a latinských slov v naší sklamaci, jak to vesměs činili všichni, kdo se lahvičkou zabývali, ani z tohoto míšení nesmíme vyvozovat žádné závěry. Tak soudil Salač, ¹³⁾ že "velmi dobře přiléhá ke kultu egyptskému míšení řeckých slov do textu latinského; kult egyptský přišel do Itálie z končin řecky mluvících, v Egyptě vedle jazyka domácího druhým jazykem je řečtina; toto míšení řečtiny a latiny potvrzovalo Salačovi jeho názor, že pražská lahvička byla určena k tomu, aby si v ní návštěvníci Puteol odnášeli nilskou vodu z tamního Sarapidova chrámu. Pro Picarda ¹⁴⁾ je zase míšení řeckých a latinských slov dalším důkazem, že lahvičky pocházely z Kampánie, kde se mluvilo latinsky i řecky. Ani Salačova ani Picardova argumentace nemůže obstát; k Salačovu názoru se ještě vrátíme, Picardovo určení kampánského původu lahviček je nesporné i bez tohoto odůvodňování.

Aklamační formule PIE ZESAES (obvykleji psaná PIE ZESSES) stojí uprostřed nápisu a je ještě graficky zvý-

razněna většími odstupy mezi písmeny, kdežto písmena začátečního FELIX a koncového CVM TVIS jsou nepoměrně více stlačena k sobě, takže je zcela jasný úmysl rytce dát vyniknout těmto dvěma nejdůležitějším slovům. Kdybychom chtěli popustit uzdu fantasii, mohli bychom se dokonce domnívat, že začátek a konec byl připisován až podle přání zákazníka. Skutečně mnoho skleněných nádob bylo vyráběno na zakázku s uvedením jména osoby, již měla nádoba patřit (v aklamaci vždy ve vokativu), a můžeme se domnívat, že někdy bylo na hotovou nádobu až dodatečně vyryto jméno. V našem případě ovšem jsou slova FELIX a CVM TVIS zcela konvenční, takže nelze předpokládat, že by se týkala nějaké určité osoby.

Řecký původ aklamace PIE ZESES je nesporný. Pie odpovídá řeckému $\pi\epsilon$, tedy imperativu aoristu $\epsilon\pi\iota\omicron\nu$, avšak o formě ZESES se mínění rozcházela. Uvažovalo se o konjunktivu aoristu $\zeta\eta\sigma\upsilon\varsigma$ stejně jako o optativu aoristu $\zeta\eta\sigma\alpha\iota\varsigma$; v památkách, psaných abecedou, se totiž vyskytují různé formy, jež připouštějí různé výklady (ZHEAIE, ZHEEE, ZHEHE) a rovněž tak z forem psaných latinkou ZESES nebo ZESAES (jako v našem případě) nelze mnoho získat pro interpretaci, protože E a AE se zaměňují zcela běžně. Tento spor vyřešil nyní, jak se zdá, s definitivní platností A. Ferrua,¹⁵⁾ který ukázal, že ZESES odpovídá optativu $\zeta\eta\sigma\alpha\iota\varsigma$.

Aklamace PIE ZESES (mnohem častěji psáno takto latinkou než abecedou) se vyskytuje až na nepatrné výjimky náhrobních nápisů na kameni vesměs pouze na skleněných nádobách nejrůznějšího tvaru z konce antiky, a to pohanských, křesťanských i židovských,¹⁶⁾ pocházejících hlavně ze 4. stol.; alespoň nálezy z poslední doby, jež lze přesně datovat podle nálezových okolností, patří vesměs do této doby (nejčastěji do první poloviny,¹⁷⁾ při čemž tvar skleněné nádoby není rozhodující.

Čadík¹⁸⁾ i Salač¹⁹⁾ citovali jen sumárně čísla z některých neúplných katalogů, kde jsou zachyceny obdobné nápisy na skleněných nádobách, Čadík z katalogu Kisova základního díla o antickém skle,²⁰⁾ Salač z od-

dílu CIL XV, věnovaného nápisům na skleněných nádobách,²¹⁾ aniž uvádějí výslovně přímé paralely. Pro názornost uvedeme nejbližší paralely nápisů na skle, z nichž je zároveň vidět, že aklamace PIE ZESES je organicky zapojena do latinského kontextu a že FELIX je skutečně chápáno jako adjektivum (nikoli jako vlastní jméno, jak na to správně upozornil už Salač, i když ani tato eventualita není zcela nemožná),²²⁾ ovšem ve významu adverbia, jak se také někde objevuje (jindy je místo FELIX obdobný výraz HILARIS v různých grafických variantách):

Vivas cum tuis, pie, zeses (CIL XI 8125,2 = ILCV 873 A adn. - Cortona)

Vivas cum tuis, pie, zeses (CIL XIII 10025, 211 - Vermand)

Vivas cum tuis, pie z(eses) (D.B. Harden, JRS 47, 1957, 232 č. 24, tab. XIV - Wint Hill u Banwellu, Som.)

Gaudias cum tuis, pie, zeses (E. Gose, Trierer Zeitschrift 24-26, 1956-1958, 125-127, tab. 30 - Trevír)

Luci, pie, z[e]ses cum tu [̄s] (CIL XV 7032 - Řím)

Pelori, pie, zese[s cum tu]is (ILCV 874,3 - Řím)

Cum tuis pie, zeses (ILCV 874,4 - Řím)

Dignitas amicorum, pie, zeses cum tuis omnibus, bibe et propina (ILCV 877 - Řím)

*Ροῦφε, πίε, ζήσαις μετὰ τῶν σῶν πάντων (IG XIV 2410,8 - Řím)

[... cum om]nibus vestris p(ie), z(eses)(ILCV 874,5 - Řím)

Dignitas amicorum, vivas cum tuis feliciter, pie (ILCV 866 B - Řím)

Dignitas amicorum, vivas cum tuis feliciter, zeses (ILCV 866 C - Řím)

Pie, zeses elares (ILCV 4981 - Řím, nádoba s židovskými motivy)

Spes, hilaris zeses cum tuis (ILCV 874,1 - Řím)

Serbule, pie, [zeses, hil]ares omnes (ILCV 874,2 - Řím)

Hilaris cum tuis pie, zeses in Deo (ILCV 2216 A - Řím)

Petrus cum tuos omnes elares pie, zeses (ILCV 2192 D - Řím)

Podobného rázu je nakonec i aklamace na jedné z ostatních lahviček tohoto typu, totiž na exempláři z Piombina, ANIMA FELIX VIVAS. Jak je vidět z těchto paralel, pohanských, křesťanských i židovských, v žádném

nápise není nějaká spojitost s kultem Sarapidovým, i když na pražské a lisabonské nádobce skutečně asi je zobrazen chrám Sarapidův, a nikoliv chrám nějakého deifikovaného císaře. ²³⁾ Identifikace chrámu, byť významného, však ještě nestačí k tomu, abychom mohli předpokládat, že lahvička měla sloužit Sarapidovu kultu a obsahovat posvátnou nilskou vodu. Nesmíme také brát doslova výzvu PIE, protože původní význam se už dávno setřel. Jestliže v tomto bodě opravuji svého učitele, kritizovaného ostatně za tento výklad i jinými, ²⁴⁾ musím zároveň opravit sám sebe, protože jsem se sám jeho interpretace držel, aniž jsem přišel na to, že je neudržitelná. ²⁵⁾ Pravdu má Čadík, který ukázal už v editio princeps, ²⁶⁾ že jde o upomínkové předměty, předchůdce dnešních souvenirových sklenic nebo váz s rytým obrazem nějakého motivu ze západočeských lázní, jež si vozí návštěvníci domů na památku.

- - -

V souvislosti s výkladem o aklamační formuli PIE ZESES bych se ještě rád zmínil o nezvyklé řecké formě ZHEEN, resp. ZHEAIN, tedy s koncovým N místo Σ, kterou se Ferrua v citované studii nezabýval. Tuto formu našel J. Leclant ²⁷⁾ na dvou téměř stejných skleněných číších z merojského pohřebiště v lokalitě Sedeinga v Núbii, jež jsou opatřeny nápisem ΠΙΕ ΖΗΕΝ, a srovnal s touto kuriózní variantou formu ZHEAIN na skleněné nádobce z Kolína nad Rýnem (CIL XIII 10025, 249), aniž se však pokusil o její výklad. Jak už je naznačeno v CIL, nejde o zvláštní tvar, nýbrž o pouhé otočení písmene Z (jež se zaměňovalo často se S), takže výslednicí je písmeno N. Je to tím pochopitelnější, že Z ve formuli PIE ZESES je často psáno obráceně, tedy Σ, ²⁸⁾ a dokonce ještě nakloněno. ²⁹⁾

L. Vidman

P o z n á m k y

1) Nejnutnější poučení a základní literatura v ZJKF 6, 1964, 10-11; vyobrazení v ZJKF 12, 1970, tab. VI.

2) Výroční zpráva Západočeského umělecko-průmyslového muzea města Plzně za správní rok 1924, Plzeň 1925, 82-137.

3) LF 55, 1928, 289-301.

4) J. Čadík, Antické sklo. Průvodce výstavou v Národním muzeu v Praze, Praha 1970, str. 14-15, Literatura na str. 22, vyobrazení na vnitřní straně přebalu (la celkový pohled, lb překreslení rozvinuté báně lahvičky); srv. zprávu J. Bouzka, ZJKF 12, 1970, 107-108.

5) O pražské lahvičce v této souvislosti L. Vidman, Sylloge inscriptionum religionis Isiaca et Sarapiacae, Berolini 1969, pod č. 497 (str. 232-233); M. Malaise, Inventaire préliminaire des documents égyptiens découverts en Italie, Leiden 1972, str. 289-291 (Puteoli č. 30). Fotografie má být opět reprodukována v repertoriu J. Leclanta, Inventaire bibliographique des Isiaca 1940-1969, vycházejícím ve čtyřech dílech v Brillově nakladatelství v Leydenu.

6) D.B. Harden, Archaeol. Journal 126, 1969 1970, 56, 74, tab. VII C, kde je z tohoto souboru zobrazena lahvička z Populonie.

7) J. Kolendo o ní připravil studii, v níž se zabývá především chovem ústřic v ostriariích, zachycených na těchto lahvičkách; o této dosud nepublikované studii vím díky laskavosti autorově.

8) V Année épigraphique 1954, 84 není dokonce ani otištěn.

9) Th. Klauser v Reallexikon für Antike und Christentum s.v. Akklamation, sl. 251; s.v. Becher, sl. 39-40; obšírněji o různých aklemacích např. M. Siebourg, Bonner Jb. 116, 1907, 1-18.

10) Čadík, Výr. zpráva ... 131.

11) Ch. Picard, Latomus 18, 1959, 27.

12) Frel, ZJKF 6, 1964, 10.

13) LF 55, 1928, 301.

14) Latomus 18, 1959, 29.

15) Aevum 48, 1974, 329-334.

16) Srv. Diehl, Inscriptiones Latinae christianae veteres (= ILCV), caput XIII (Acclamations), č. 852-901 A; index s.v. pie (str. 449) a s.v. zeses (str. 458).

17) H. Vopel, Die altchristlichen Goldgläser, Freiburg i.B. - Leipzig - Tübingen 1899, str. 81 pozn. 1 (nápis bez figurálních motivů) a 2 (nápis s figurální výzdobou); srv. též v katalogu str. 95-114.

18) Výr. zpráva ... 32

19) LF 55, 1928, 300.

20) A. Kisa, Das Glas im Altertume, Leipzig 1908, str. 923-967 (Stempel und Inschriften auf antiken Gläsern).

21) CIL XV 7007 a další; Picard, Latomus 18, 1959, 38, cituje rovněž doklady jen z CIL XV podle Salače.

22) Adjektivní užití má největší oporu v běžném nápisu "Utere felix" na instrumentum domesticum.

23) Srv. shrnutí v ZJKF 6, 1964, 10, i u Maloise, cit. dílo, str. 290.

24) Picard, Latomus 18, 1959, 27, 37-38.

25) Sylloge ..., str. 233.

26) Výr. zpráva ... 137; znovu Antické sklo, str. 14.

27) Orientalia 40, 1971, 254-255, srv. obr. 59-62.

28) Např. CIL XIII 10025, 220 = ILCV 2191; CIL XV 7012.

29) CIL XIII 10025, 216 = ILCV 2218 A, rovněž z Kolína nad Rýnem.

Ad inscriptionem vasculo vitreo Puteolano

Musei nationalis Pragensis incisam

Pertractatur imprimis titulus supra imaginem in ventre lagoanae Pragensis litteris maioribus incisus (FELIX PIE ZESAES CVM TVIS). Conferuntur aliae id genus acclamationes vitris incisae vel caelatae vel litteris aureis scriptae, e quibus elucet voces et Latinas et Graecas tempore illo (nempe saec.IV) misceri solitas esse; qua ex re de genere vasculi nihil concludendum est. Quemquam templum Sarapidis in lagoena discerni potest, vasculum aquae Niloticae e Serapeo Puteolano a Sarapiacis transportandae minime inserviebat, id quod huius commentatiunculae auctor olim (SIRIS sub n. 497) Antonio Salač fretus perperam suspicatus erat. Est memoriale, "souvenir".

In appendice forma insolita ZHCEN (ZHCAIN) explicatur; agitur de littera Z inversa.

1. Úvod. - Výše uvedené chronologické vymezení, které vychází z periodizace českých dějin, neodpovídá periodizaci latinské humanistické literatury, jejíž počátky se v evropském měřítku obvykle hledají v Itálii doby Dantovy a závěrečné fáze se kladou do pokročilého 17. století - do doby označované za epochu společenských a vědeckých revolucí. Tento rozpor nepokládáme z hlediska naší latinské humanistické literatury za nepřekonatelný. Česká společnost, v 15. - 17. století vnitřně rozdělená a - pokud se hlásila k husitské tradici - zčásti také vyčleněná z evropského kulturního universalismu, neřídila se nikdy jako celek v kulturním a literárním životě pouze měřítky a cíli latinské humanistické literatury, ale na druhé straně ta její část, která v literárních a vědeckých projevech tato měřítká a cíle přijala za své, tvořila spojovací článek mezi kulturou národní a humanistickými proudy jiných evropských zemí. V následujících odstavcích budeme věnovat vztahům mezi antikou a naší latinskou humanistikou - a tím i nepřímou národní - literaturou zvláštní pozornost, i když tím nemůže být vyčerpána obsáhlá problematika našeho latinského humanismu v úplnosti.¹⁾

2. Latina a její postavení ve společnosti. - Třebaže si latina jako jazyk středověké evropské vzdělanosti udržela význam i v husitských Čechách, přece jen se okruh jejích uživatelů a pěstitelů omezil nejen počtem, nýbrž i teritoriálně. V katolických krajích (západní a jižní Čechy, většina Moravy a Slezska) procházelo školství obdobím prosperity: absolventi tamních škol mohli odcházet na cizí university, z nichž byly tehdy u nás oblíbeny vysoké školy v Krakově, Vídni, Bologni, Ferrare a jiných italských městech. Nejednou odtud do Čech přicházely i humanistické podněty. O tom, zda a jak byla latina pěstována v utrakvistických školách, je málo zpráv; většinou

svědčí o úpadku. Odchovancům těchto zařízení zůstala otevřena jen pražská universita, poněvadž cesty do ciziny byly pro ně až do počátku 16. století vždy spojeny s rizikem pro náboženskou otázku. ²⁾ Husitství, které v svých literárních projevech navazovalo na středověk a k němu se uvědoměle vracelo, bylo proto u cizích humanistů pokládáno za "nevzdělané" (Celtas) a "netolerantní" (Erasmus Roterdamský). ³⁾ Teprve vystoupení Lutherovo umožnilo utrakvistům dostat se z tíživé izolace. Jestliže je až dosud stavěl jejich zápas proti zčásti již humanisticky orientovanému katolickému duchovenstvu do jedné řady s Reuchlinovými "tmáři", našli v německé reformaci v evropském kontextu hnutí, které interpretovalo velmi čestně jejich podíl na zápasu proti papežské moci. A tak přes nepřítel Habsburků, kteří od roku 1526 řídili osudy českého státu, proudil do Vitenberka, sídla university a až do sedmdesátých let 16. století vedoucího střediska německé reformace, značný počet českých utrakvistů. Později se obraceli i na jiné, většinou nekatolické university. ⁴⁾ Předpokladem k úspěšným vysokoškolským studiím v cizině stala se dobrá znalost latiny, jejíž význam tak od poloviny 16. století stoupl i na utrakvistických partikulárních školách. Většina z nich tehdy prošla obdobím vnitřní obnovy v reformačně-humanistickém směru (viz níže str. 36 n.). Cílem výuky se stalo dokonalé a rychlé (nejen pasivní, nýbrž i aktivní) ovládnutí latiny v její pokud možno klasické formě. Na některých školách se učilo i řečtině. Ideálem vzdělance se v této době stává "homo trium linguarum", tj. muž, který ovládá kromě latiny a řečtiny i hebrejštinu, jazyk, v němž bylo napsáno Písmo. ⁵⁾ Je ovšem třeba mít na mysli, že oba posledně uvedené jazyky u nás nikdy nemohly soupeřit s latinou. Stoupající počet absolventů partikulárních škol, z nichž mnozí se odebrali na university a později se věnovali teologii, lékařství, právnictví a službám v královské, vrchnostenské nebo městské správě, rozmnožoval od druhé poloviny 16. století, jež u nás bylo stoletím míru, řady těch, kteří nejen latinsky tvořili, nýbrž

byli i čtenáři latinské literatury. Náhlý zlom, který v tom směru nastal po bitvě bělohorské, lze přičíst na vrub nejen změnčným poměrům společenským, nýbrž i okolnosti, že tato dosud významná a latinsky vzdělaná střední vrstva vzala během třicetileté války za své.

3. Cizí humanisté a české prostředí. - Poznávání antiky podle starověkých pramenů, konfrontace jejích ideálů se soudobými představami a touha po napodobení jejích vzorů, vedoucí k samostatné vědecké nebo umělecké činnosti, tvořilo jeden z hlavních cílů humanistického snažení v 15. až 17. století. Tento proud se sice obecně opíral o přímé studium antických pramenů a jich se dovo-lával, ale důležitější než tento fakt byla šíře i hloubka znalostí, způsob přístupu a volba tematických, jazykových a formálních prvků z rozsáhlého antického odkazu.

Tak např. pro nově nastupující humanistickou genera-ci doby poděbradské bylo příznačné spojení s italským humanismem: jako učitel na ni působil asi od čtyřicátých let 15. století všestranně vzdělaný italský humanista Aeneas Silvius Piccolomini (1405-1464), který svou život-ní dráhu zahájil jako sekretář (r. 1443) císaře Fridricha III. a zemřel jako papež Pius II. Podobně jako kdysi Jan ze Středy vynikal i Silvius vybroušeným stylem své mluvy k níž čerpal podněty z antických vzorů. Brzy kolem sebe v císařské kanceláři shromáždil početnou družinu přátel, které dovedl získat pro humanistické názory a životní praxi své vlasti. Obojí bylo pro zaalpské země, ovládané většinou strohým náboženským formalismem a estetickými měřítky úpadkové literatury pozdního středověku, opravdu převratné. Pro českou historii má Silvius význam svou ko-respondencí, ale zvláště zapůsobil na české dějepisectví dílem De Bohemorum et ex his imperatorum aliquot origine ac gestis historia, které bylo dovedeno až k volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého r. 1458. Tento po stránce li-terární úspěšný spis, opírající se formálně o Cicerona myšlenkově o Sallustia, byl složen z hlediska italského humanisty, který si je významu své práce dobře vědom a

který ji podniká v době, kdy se obecná pozornost znovu začínala upínat k české otázce, při jejímž řešení měl hrát Silvius - již jako papež Pius II. - úlohu protagonisty.

Z českých vrstevníků Silviových vystupuje v jeho korespondenci několik mužů (Jan Tůšek, Jan Thabrarr, Tas z Boskovic, Václav z Bochova, Václav z Krumlova), mezi nimiž měl svou literární činností největší význam Jan z Rabštejna (+ 1473), bratr Prckopa z Rabštejna, v letech 1453-1468 kancléře **království Českého** Janův latinský Dialogus, složený prózou r. 1469, líčí rozmluvu čtyř českých katolických šlechticů, která má objasnit otázku o oprávněnosti války proti králi Jiřímu z Poděbrad, jehož prohlásila papežská kurie za kacíře. Autor Dialogu je zásadním odpůrcem válečného řešení jakýchkoli mezinárodních otázek a ačkoli je katolík, zamítá násilí, a to i proti kacířům. Tímto postojem je Rabštejn prvním Čechem, který na poli humanistických studií důstojně pokročil v cestě, kterou stylem i myšlenkovou závažností svého díla ukázal zaalpským přátelům Aeneas Silvius. ⁶⁾

Podobný význam, jaký měl u nás pro nově vznikající humanistický proud v době poděbradské Aeneas Silvius, získal si v následující době vladislavské boloňský profesor a filolog Filip Beroaldus: jako on nezapomínali ani jeho čeští žáci vedle klasiků (Cicero, Vergilius) také na pozdější římské autory a na patristickou literaturu. ⁷⁾ Nelze je proto označit za stoupence oněch humanistů, které jako omezené napodobovatele ciceronského stylu kritizoval Erasmus Rotterdamský. ⁸⁾ Jakkoli stáli i čeští žáci Beroaldovi (kromě Jihočechů Alexandra z Krumlova, Martina Mareše, Petra a Oldřicha z Rožmberka i Jan a Ladislav z Vartemberka, Kryštof z Veitmile a Arnošt ze Šlejšvic) na pozicích obecné víry, theologickými otázkami se většinou nezabývali. Po stránce literární má mezi nimi největší význam Racek Dubravus z Doubravy, který vydal kromě několika spisů pro školské potřeby (viz níže str.32) i veršované zpracování Dívčí války pod názvem *Vlastae Bohemicae historia* (tiskem vyšlo až r. 1574) a prozaický právní spis *Iura et constitutiones regni Bohemiae* (rukopis z roku

1526). 9) Další působení Beroaldovo - podobně jako Silvi-ovo - na české prostředí spočívalo v tom, že některé spisy tohoto humanisty byly přeloženy do češtiny nebo působily na naši literaturu.

Na italských školách se vzdělával také Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461-1510), který studoval v Bologni a ve Ferrare. Jeho literární činnost, oceňovaná v Čechách i v okolních zemích již v době svého vzniku, měla kořeny v důkladné znalosti obou antických literatur jak po stránce myšlenkové, tak i formální. Vedle filosofických temat (De miseria humana, De philosophorum nugis, De avaritia, De felicitate) pěstoval Bohuslav také poezii a epistolografii - formu listu má i jeho pojednání o správě státu, věnované Petrovi z Rožmberka. Byl jeden z prvních Čechů, který vedle autorů latinských studoval v originálech i klasiky řecké a který poznal přímo z autopsie větší část antického světa (Itálie, pobřeží Jaderského moře, Peloponnés, Kréta, Rhodos, Kypros, Syrie, Palestina, Egypt, meloasijské pobřeží, Sicílie, Karthago). Přes svůj široký rozhled a znalost obou antických literatur dával přednost autorům římským před řeckými a to i tam, kde římská literatura šla ve stopách řeckých vzorů (např. Vergilia kladl Hasištejnský nad Homéra). Po formální stránce vycházel výlučně z antiky (především z vrcholného období její římské větve) do té míry, že klasických výrazů a metrických schémat užíval i při skládání básní náboženského obsahu, které se vyznačovaly po myšlenkové stránce inspirací spíše středověkou; nevhodné nebo z klasicistických zásad neobratné vyjadřování a chybné užití antických metrických útvarů u svých vrstevníků příkře odsuzoval (srov. kritiku latinské básně Viktorina ze Všehrd). Po obsahové stránce se Bohuslavova tvorba pohybovala mezi dvěma póly: lákal ho myšlenkový svět antiky, ale přitom si uvědomoval - jako kdysi Jan ze Středy -, že se pěstováním antického kulturního dědictví odcizuje křesťanským zásadám. V tomto smyslu pokládal humanistická studia za svou slabost a radil jiným, aby zanechali četby antických autorů, zejména Ovidia a Tibulla, i pěstování řecké mythologie.

Po formální stránce těžil Hasištejnský z antiky s úspěchem především v básních. Jeho prozaickým dílům je možno vytknout přílišnou závislost na antice ve volbě výrazů, a to i tam, kde bylo možno vyjádřit myšlenky samostatněji a původněji. Hasištejnský svá prozaická díla často sestavoval z antických citátů mozaikovým způsobem, ale pro dokonalé jejich vnitřní zpracování vzniká při tom nejednou dojem, že antice dluží méně, než z ní skutečně převzal. Pro jazykovou a stylovou vybroušenost patří jeho díla k vrcholům humanistické latiny. Rozsáhlá soukromá knihovna, z níž Lobkovic čerpal podněty pro svou literární činnost, byla uložena na Hasištejně, kde Bohuslav ztrávil konec života studiem a vedením soukromé školy, když se skončily nezdarem a zklamáním jeho pokusy o veřejnou činnost.¹⁰⁾

Jiným vynikajícím humanistou, vzdělaným na italských školách, byl Bohuslavův přítel Augustin Olomoucký (1467-1513), který se věnoval duchovní dráze a působil postupně jako písař a později jako sekretář královské české kanceláře v Budíně. Kromě studií matematiky a astronomie, o nichž svědčí několik jeho spisů, věnoval se též zálibám literárním (*Dialogus in defensionem poetices*, *Antilogion Guarini et Pogglii de praestantia Scipionis Africani et C. Iulii Caesaris*) a historickým (*Catalogus episcoporum Olomucensium*), dostal se však i do polemiky s Jednotou bratrskou (*Tractatus de secta Waldensium*). Souborné vydání jeho korespondence, o něž usiloval již Jan Thurzo (+ 1520), nebylo dosud uskutečněno. Několik Augustinových prací má též význam pro poznání učební praxe na středoevropských předreformačních školách (viz str. 32). Pro Moravu znamenal Augustin - pokud jde o oživení antických tradic - totéž, co Hasištejnský pro Čechy. Do jisté míry le dokonce říci, že byl humanista vyhraněnějšího italského typu nežli Bohuslav Hasištejnský. Augustinova literární činnost je sice méně rozsáhlá, ale zato vyšla krátce po svém vzniku tiskem, takže působila v širším okruhu současníků přímo, kdežto práce Hasištejnského zůstaly většinou v rukopisech. Podobně jako Augustin působili i olo-

moučtí biskupové Stanislav Thurzo (1496-1540) a Jan Dubravius (okolo 1486-1553), oba stoupcemí názorů Erašma Roterdamského. Druhý z nich vynikl i jako plodný spisovatel (Theribolia, 1520; Historiae regni Bohemiae ... libri XXXIII, 1552; srov. též níže str. 32), významný také jako vydavatel pozdně římského autora Martiana Felixe Capelly (De nuptiis Mercurii et Philologiae, vídeňská edice z roku 1516), pokládaného obecně za jeden ze zdrojů pozdní ("barokní", "manýristické") latiny. 11)

Díla našich humanistů italské orientace svědčí o tom, že se jejich původci opírali o dobrou znalost antických autorů, kterým přikládali - ve shodě s italským prostředím - základní význam. Byli proto také vesměs dobrými znalci latinské stylistiky. Formální vybroušeností dodávali sílu myšlenkové závažnosti svých literárních prací, k nimž si volili s oblibou témata, která měla vztah k soudobému životu nebo která jim dávala možnost vyrovnat se s obecně lidskými otázkami. Ve své činnosti navazovali na italský humanismus, i když ještě nedovedli vždy plně využít možností, které s sebou v rozvoji kulturního života přinesl vynález knihtisku. Tak např. z literární činnosti Bohuslava Hasištejnského vyšla tiskem až na samém sklonku jeho života jen malá část (Opuscula, 1509), ostatní jeho spisy byly vydávány teprve ve druhé polovině 16. století. Tehdy již humanisté dovedli knihtisku využít, ba dokonce si někdy nekriticky vážili více knih tištěných nežli rukopisů. 12)

Ve srovnání s našimi humanisty italské orientace, kteří byli většinou šlechtického původu, pocházeli příslušníci dalších generací (asi od druhé čtvrtiny 16. století) převážně z měst, která se v Čechách až na malé výjimky přidržovala husitských tradic. Proto se naši humanisté měšťanského původu odvrátili od finančně náročného studia ve vzdálených italských školách a našli si - zčásti v souladu se společenským vývojem - nové středisko ve Vitenberku, který jim byl bližší ideovým

zaměřením i geografickou polohou. Podle pedagogické a literární praxe tamních svých učitelů a vzorů (Filip Melanchthon, Pavel Eber aj.) častěji zdůrazňovali, že nejvyšší místo v hierarchii vědeckých disciplín náleží teologii a pro toto tvrzení uváděli doklady, čerpané z povšechného vzdělání v ostatních vědních oborech. Jejich oblíbenými antickými autory byli (srov. i výše pozn. 8) Terentius, Vergilius, Horatius a Ovidius, z prozaiků výbory z Cicerona a historiků. Tito autoři stali se později na utrakvistických partikulárních školách autory školskými se všemi důsledky, které z toho vyplývaly pro literární činnost a vzdělání (srov. níže str. 33 n.). 13)

Dokladů závažnějších i méně závažných z rodu těch, které jsme uvedli výše, bylo by možno citovat řadu. Přesto se zde spokojíme ještě alespoň jedním, jímž tento odstavec uzavřeme. Jde o vztah našich zemí k Erasmu Roterdamskému. Jakkoli tato kapitola našich kulturních dějin nebyla dosud soustavně zpracována, lze říci, že šlo o vztah velice intimní a plodný. Bylo tomu tak proto, že u nás došlo spíše než k přejímání Erasmových témat a frází k rozvíjení jeho odkazu myšlenkového. Je sotva náhodné, že právě v Čechách, v zemi, kterou jinak sám Erasmus kritizoval pro přílišný "judaismus" (tj. netolerantnost k jinověrcům), ujaly se tak silně jeho myšlenky o potřebě kritického poznání, úcty k odchylným názorům a racionálního přístupu k problémům, nevyjímajíc rozpory náboženské. A tak nejen řada jeho spisů byla přeložena do národního jazyka (srov. Knihopis 2348-69), nýbrž na jeden z nich, na slavnou "Chválu bláznovství" byl i složen téměř soudobý český komentář. Erasmův názor o potřebě šířit mezi lidem vzdělání národním jazykem působil pozitivně i na rozvoj české literatury.

4. Vědy a umění. - Humanismus neznal ostrých hranic mezi vědou a uměním. Obojí splývalo a navzájem na sebe působilo; humanisté se v tomto smyslu často odvolávali na horatiovské "Omne tulit punctum, qui miscuit

utile dulci ...” V tomto smyslu se žádalo, aby básníci byli "učení" a naopak zase autoři vědeckých a naukových spisů byli povinni znát zákony krásné prózy (někdy i umění básnického!) a řídit se jimi. Pokusíme se toto vzájemné prolínání umění a vědy objasnit několika příklady. Nemůžeme přitom nezačít naučnou literaturou, jejíž vznik je pro humanismus příznačný - je specifikem tohoto období. 14)

a. Vysoko byla oceňována *filologie*, neboť její pěstitelé měli možnost bezprostředně se zabývat antickými autory, kteří byli pro humanisty hlavním pramenem poznání obou starověkých kultur. Po této stránce studoval např. text Plautových komedií u boloňského profesora Filipa Beroalda českokrumlovský rodák Martin Mareš (+ 1499), text pozdně římského autora Martiana Capelly *De nuptiis philologiae* vydal r. 1516 olomoucký biskup Jan Dubravius, který vynikl i jako pěstitel naučné literatury: jeho dílo *De piscinis* patřilo k základním spisům, jimiž se řídilo rybníkářství až do 18. století. Pro potřeby českých škol přepracoval a r. 1514 vydal latinskou gramatiku italského humanisty Mikuláše Perottiho plzeňský rodák Racek Dubravus z Doubravy. Po obsahové stránce tvoří tento jeho *Libellus grammatices* přechodný článek mezi středověkými a humanistickými gramatikami. Jakýsi úvod do latinské stylistiky, rovněž pro školní potřebu, vydal již r. 1495 Augustin Olomoucký (*De modo epistolandi*); později v tom směru pokračoval také Racek Dubravus, jehož *Libellus de compendis epistolis* (poprvé r. 1500 ?) se dočkal, podobně jako gramatika, několika vydání. Všechny výše uvedené autory známe též jako úspěšné básníky. 15)

Pražská universita stála v 15. a 16. století ve filologické činnosti stranou. Podobně jako v jiných oborech, nezískala si ještě ani zde vedoucího postavení tím, že na ní působili humanisticky orientovaní profesori, pokud se nevymanili ze středověkého způsobu vědecké práce. A tak nadaní jednotlivci, kteří se

v řadách jejích profesorů a žáků našli, odcházeli do ciziny. Dokladem toho je první a na dlouhou dobu jediný český filolog, jehož práce měla světovou úroveň, žák geniálního, ale předčasně zemřelého graecisty Václava Píseckého, pražský rodák Zikmund Hrubý z Jelení, známější pod jménem Gelenius (1497-1554). Jako "korektor" basilejské tiskárny Frobeniovy osvědčil při vydávání četných klasiků řeckých i římských nevšední prozíravost v oceňování rukopisů a šťastné nadání emendační. Také loketský rodák Jan Honorius působil již koncem 15. a počátkem 16. století jako vydavatel antických textů v Lipsku. 16)

Ve Vitenberku vychovaní básníci a profesori pražské university postupovali při filologické činnosti podle svých vitenberských vzorů, ale většinou nesamostatně a s nevalným vědeckým úspěchem: Matouš Collinus, který od roku 1541 přednášel klasickou filologii, konal čtení o Vergiliovi a Homérovi a vydal pro školskou potřebu latinskou gramatiku Donatovu a listy Ciceronovy podle edice míšeňského filologa Jiřího Fabricia. Šebestián Aerichalcus se na svých přednáškách (od roku 1545) zabýval Quintiliánem, komentáři k antickým autorům, zvláště k Terentiovi, Vergiliovi (srov. jeho spis *Argumenta in duas comoedias Terentii* z roku 1550) a k Ciceronovi (nevydaný komentář k Ciceronovu spisu *De officiis*) a od roku 1550 konal soukromá čtení o básnících Seduliovi, Aratorovi, Iuvencovi, Prudentiovi a Lactantiovi; Aerichalkův vrstevník a člen básnické družiny Jana Hodějovského Pavel Aquilinas vydal r. 1558 se schóliemi Erasma Poterdamského a s vlastním českým překladem *Catonis disticha moralia* a *Dicta Grarciae sapientum*. Školský charakter mají také Aquilinatovy příručky *Regulae communes civilis vitae honeste instituendae ex comoediis Terentii excerptae* a *Elegantissimae colloquiorum formulae ex P. Terentii comoediis selectae* z roku 1550 a latinská *Grammatica Philippi Melancthonis Latina* se stručnými českými výklady z roku 1560. V úpravě Erasmově a Me-

lanchthonově přetiskl u nás šest komedií Terentiových (P. Terentii *comediae* sex) r. 1568 Tomáš Mitis. Také toto vydání bylo určeno pro žáky partikulárních škol. Na pražské universitě konal v druhé polovině 16. století právník a matematik Šimon Proxenus soukromé výklady o Hésiodovi, Petr Codicillus vykládal Aristotela, Homérovu Iliadu a Sofoklovu Antigonu (kterou také r. 1583 vydal v nepřilíživě zdařilém latinském překladě), o Aristotelovi četli též Adam a Jan Rosaciové, Adam Huber a Trojan Nigellus, který dále vykládal Rhetoriku ad Herennium a Hésioda a Theognida. Nigellus (+ 1604) je znám také jako vydavatel Ambrosiových *Officií* a Melanchthonovy grammatiky v Trozendorfově přepracování. Obě tyto příručky mají školský charakter. Texty pro školskou potřebu vycházely též v poslední čtvrti 16. století péčí Daniela Adama z Veleslavína: r. 1589 fráze z Plauta a Terentia spojené se **sentencemi** Publilia Syra ve zpracování Erasma Roterdamského a Jiřího Fabricia (*Elegantiarum e Plauto et Terentio libri duo*) a obraty z Cicerona, sebrané již péčí Jiřího Fabricia (*Elegantiarum puerilium ex M. Tullii Ciceronis epistolis libri tres*); české překlady připojil Veleslavín. Pro rozvoj latinského školství měly též význam Veleslavínovy edice slovníků: r. 1579 vyšlo *Dictionaryum linguae Latinae*, r. 1586 *Nomenclator omnium rerum ... Ex Hadriano Iunio medico excerptus* a jeho značně přepracované a rozšířené vydání se uskutečnilo r. 1598; téhož roku vyšla *Sylva quadrilinguis vocabulorum et phrasium Bohemicae, Latinae, Graecae et Germanicae linguae*. S podněty Veleslavínovými a Hubrovými jsou spojeny počátky pojednání *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae ... libri duo* (1603) Vavřince Benedicta, rodem ze slovenských Nedožer, které je vynikajícím plodem naučné prózy.

Jak vyplývá z tohoto stručného přehledu, nelze v naší latinské literatuře s výjimkou Zikmunda Gelenia, který působil v cizině, a Vavřince Benedicta, který pocházel ze Slovenska, registrovat úspěšnou původní filo-

logickou práci s vědeckými cíli. Texty (edice) antických klasiků byly k nám dováženy z ciziny, na konci 15. a na počátku 16. století převážně z Itálie, Švýcarska, jižního Německa a Rakouska, od druhé poloviny 16. století převládaly tisky německého a západoevropského původu.¹⁷⁾

Nepříliš intenzivní ediční práci odpovídala nevelká činnost překladatelská: Cicerona uvedl do češtiny již Řehoř Hrubý z Jelení (Laelius čili knížky o přátelství; Paradoxa čili kusové hodní podivení), z Lukiána překládali (podle latinských verzí) Mikuláš Konáč z Hodíškova v letech 1507-1509 a asi o deset let později Oldřich Velenský z Mnichova. V nedobrému se rozešel s universitou Václav Písecký, který vzorně přeložil z řečtiny Isokratovu řeč K Démonikovi (tento překlad r. 1586 znovu vydal Daniel Adam z Veleslavína). Mimo universitu vznikl také rukopisný překlad Platónovy Ústavy. Spis Flavia Josefa O válce židovské uvedl do národního jazyka r. 1553 Pavel Aquilinas, příslušník básnické družiny Jana Hodějovského. Zasluhou Daniela Adama z Veleslavína vyšel koncem 16. století náš druhý, nepříliš zdařilý překlad Ciceronových Paradox od Šimona Gelenia a 15 let před Bílou horou vydal Abraham z Gynterrodu překlad Xenofontovy Kyrupédie. Zásahem defensorů byl r. 1609 nebo 1610 potlačen Krupského překlad drobného Plutarchova spisu O výchově chlapců, který byl z malicherných důvodů pokládán za nemrav-
ný.¹⁸⁾

b. Podobně jako ve filologii nestala se pražská universita střediskem vědecké práce ani v p ř í r o d -
n í c h v ě d á c h. Astronomii a matematiku pěstovali většinou mimo její půdu např. Tadeáš Hájek z Hájku, Jan Kepler a Tycho de Brahe, v cizině působil Cyprian Karásek ze Lvovic. Teprve snaha o obnovu lékařské fakulty přivedla na pražskou universitu významnější badatele v Adamu Zalužanském, Adamu Hubrovi z Risenpachu a v Janu Jesseniovi (+ 1621).¹⁹⁾

c. Nebylo tomu dlouho jinak ani v h i s t o r i i. Také zde se setkáváme po celé 16. století s nekritickým

opakováním tézí podle Aeneas Silvia, Hájka, Dubravia a jiných autorů. Teprve počátkem 17. století došlo na univerzitní půdě k pokusům o vážnější historickou práci, jak o tom svědčí *Oratio panegyrica de Bohemiae reviviscentia* Adama Rosacia z roku 1615 a především polemika, k níž došlo mezi profesory Janem Matyášem ze Sudetu a Mikulášem Troilem. První z nich vystoupil r. 1615 v spisu "*De origine Bohemorum et Slavorum subcesiva*" s vědecky zdůvodněnou tézí, že Čechové nepřišli do nynější vlasti z Illyrie (jak soudil např. Aeneas Sylvius a všechny středověké a humanistické autority), nýbrž ze zakarpatských oblastí. Proti tomuto názoru polemizoval Matyášův univerzitní kolega Mikuláš Troilus, který hájil z vědecké stránky nesprávný tradiční názor o jižním původu Čechů a za jeho názory se nekriticky postavila i universita. Jan Matyáš byl proto nucen, zčásti i pro osobní spory s ostatními profesory, univerzitní půdu opustit. Jeho téze se však stala znovu středem pozornosti českých vzdělanců na konci 18. století, kdy byla definitivně vyřešena ve prospěch názoru o východním původu Čechů. 20)

d. P e d a g o g i k a. - Oč menší váhu měla Karlova universita pokleslá během 15. století na jedinou artistickou (= filosofickou) fakultu, v organizaci vědecké práce, o to větší význam si získala při správě nižšího (partikulárního) školství českých utrakvistických měst. Od druhé poloviny 16. století bylo mezi jejími profesory několik schopných organizátorů, kteří zaváděli do nižších škol jednotné osnovy, učebnice, učební metodu a starali se též o schopné učitele. V tomto směru vynikli zvláště Petr Codicillus a Martin Bacháček. Při pražské universitě vznikla v sedmdesátých letech 16. století zvláštní škola, která sloužila ostatním jako vzor; základ tvořilo na ní vzdělání klasické. Díky tomuto asi padesátiletému soustavnému úsilí se podařilo úroveň českého školství v předbělohorské době zvýšit. 21)

Vzestup utrakvistického školství byl zčásti způsoben i nutností soutěžit se školstvím jiných konfesí: r.

1557 povolala vládnoucí dynastie do Prahy jezuitský řád, aby se stal protiváhou Karlovy university, kterou se Habsburkům přes několikere pokusy nepodařilo ovládnout. Jezuité se během druhé poloviny 16. století usadili i v jiných českých a moravských městech (Chomutov, Jindřichův Hradec, Český Krumlov, Olomouc). Vedle misijní činnosti se věnovali téměř výhradně školství. Jejich úspěchy byly podmíněny nejen dobrou, v duchu humanistických zásad provedenou organizací výuky, nýbrž i tím, že jejich školy byly bezplatné a převážně výběrové. Také Jednota bratrská zřídila pro své příslušníky vlastní školství. Vynikalo dobrovolnou kázní a pěstováním domácího jazyka, ale i do bratrských škol od konce 16. století pronikala latina. Vyšší vzdělání získávali příslušníci Jednoty většinou na zahraničních universitách. 22)

Hlavní klady, jimiž se lišilo školství humanistické od škol středověkých, spočívaly v tom, že se na rozdíl od bezduchého memorování rozsáhlých textů dávala přednost postupnému rozvíjení žákových schopností, racionálnějšímu rozvrhu učební látky, dětem se občas dopřával oddech (respiria v jezuitských školách) a počítalo se s dětskou psychologií (školní závody). Četbou antických autorů se toto školství snažilo povzbudit růst lidské osobnosti, ale studium antických pramenů bylo při tom dost jednostranné. Žádala se sice důkladná znalost vybraných "školských" autorů (Vergilius, Terentius, Horatius, výbory z Cicerona), spíše však po stránce formální; zřídka se přistupovalo k hlubší interpretaci textu, která by vedla k přímému studiu antického odkazu. Cílem bylo především naučit latinskému jazyku. Výsledek tohoto dost jednostranného zaměření se projevil i v literatuře: absolventi partikulárních škol jen málokdy postoupili za školské vzdělání; vyjadřovali se naučenými obraty, verši i formálními prostředky, převzatými ze školských autorů. Tato literární praxe, která u nás vyvrcholila koncem 16. a počátkem 17. století, kdy vznikl větší počet básní složených jen z obrátů Vergiliových, Ovidiových, Horatiových

apod. (centones), byla symptomem přesycenosti školskými autory a vedla proto k hledání nových vzorů. Do popředí se dostaly (zčásti podle příkladu nizozemského básnictví) texty jednak autorů archaických, jednak poklasických a pozdně antických. Na počátku 17. století tomuto proudu dovedli ještě klasicisté, kteří svým působením a učením ovládali školství, postavit účinnou hráz, ale po zkázkách způsobených třicetiletou válkou a jejími důsledky, hospodářským poklesem měst a odtud i úpadkem školství, nebylo již možno tento proud zastavit. Také v próze se postupně prosazovala latina doby poklasické, především podle příkladu proslulého textového kritika a vydavatele Tacita, Seneky a Valeria Maxima, nizozemského filologa Justa Lipsia (1547 - 1606), jehož styl (směs archaických a poklasických autorů) byl vzorem pro celé 17. století. Význačným rysem pokleslého vkusu stala se šroubovanost výrazu, jazykový bombast a nakonec rozvrat humanistické latiny, projevující se v slovní zásobě přijetím nejen mnoha slov řeckých, ale i výrazů latiny středověké a četných neologismů. ²³⁾

5. Krásná literatura. - Třebaže Čechy byly časově první zemí v Evropě, kam v 14. století z Itálie úspěšně pronikl humanismus, oddálil se jeho rozvoj husitskou revolucí, takže k plnému rozvinutí tohoto proudu nedošlo, pražskou universitu nevyjímajíc. Ještě v první polovině 16. století znamenala pro celkovou organizaci a orientaci naší latinské literatury více básnická družina Jana Hodějovského nežli pražská universita. Členy své družiny, původem i politickými a náboženskými názory dost různorodé, dovedl Hodějovský stmelit tolerancí, organizační schopností a štědrou podporou, nejen snad hmotnou, nýbrž i morální. Jemu a jeho básníkům tanul na mysli vzor římského rytíře Maecenata, který dokázal obdobnými vlastnostmi na počátku římské doby císařské vybudovat skvělou básnickou družinu, jejíž díla se stala trvalým pokladem římské literatury. Studium těchto spisů, opírající se o rozsáhlou knihovnu Hodějovského, vybavenou edicemi mno-

ha antických autorů, mělo vést naše básníky k samostatnému tvoření. Sám Hodějovský toužil především po tom, aby byly básnicky zpracovány české dějiny - pravděpodobně eposem po vzoru Iliady a Odyssee nebo Aeneidy - a častěji k tomu své básníky vybízel. Ale jen několik kratších skladeb z domácí historie svědčí dnes o tomto úsilí. Kromě drobné lyriky, v níž vynikly bezprostředností a otevřeností básně Jana Šentygara, Bohuslava Hodějovského a Matouše Collina, pěstovali klienti Jana Hodějovského převážně náboženskou a příležitostnou poesii, nezapomínali však ani na literaturu psanou domácím jazykem. Jakkoli se nevyrovnali svým antickým vzorům ani svému českému předchůdci, nedostižnému pro ně Bohuslavu Hasištejnskému, který byl v jejich době již humanistou evropského jména, přece jen svými styky se zahraničními učenci přispěli k postupnému zapojení českých zemí do evropského kontextu. ²⁴⁾

Působením a příkladem družiny Jana st. Hodějovského se rozšířila mezi zámožnými vrstvami, zvláště mezi šlechtou a městským patriciátem, snaha o vytvoření obdobných básnických skupin, které měly oslavovat své příznivce při různých životních příležitostech (narozenniny, jmeniny, sňatky, úmrtí rodinných příslušníků, návraty ze studijních cest, z válečných výprav apod.) a podporovat tak jejich politické a společenské ambice. V druhé polovině 16. a počátkem 17. století byla takováto příležitostná poesie již velmi rozšířena. Vzniklo mnoho sborníků, v nichž se obvykle k oslavě některého významného jednotlivce spojilo několik básníků. Čím více jich bylo, tím větší byla váha oslavenčova. Po stránce formální se tato příležitostná poesie opírala o drobnou římskou lyriku a o pozdně římské básnické panegyriky (Ausonius, Claudius Claudianus), ale po stránce obsahové se nedovedla vždy propracovat k realismu v líčení skutečných individuálních rysů oslavenčových, nýbrž leckdy ulpěla na konvenčních frázích nebo na obrazech, vypůjčených ze školských autorů. Přesto jsou pro

nás právě tyto příležitostné skladby cenným pramenem při rekonstrukci životních osudů jednotlivých básníků i celých básnických skupin. Příležitostná poezie dosáhla největšího rozkvětu na počátku 17. století, později však - ještě před bitvou bělohorskou - její obliba poklesla.

Obecně lze říci, že teprve z generací, které se mohly vzdělávat v dobře vedených partikulárních školách, vzešli básníci, kteří dokázali překonat meze školského vzdělání a povznést se k samostatnému pokračování v antickém odkazu. Uvedme na tomto místě alespoň klidná, lukreciovsky laděná idylia filosofa Jana Chorinna (+ 1606), který hlásal návrat k přírodě a s jejími proměnami srovnával lidský život, nebo "Poetický kalendář" Jiřího Bartholda (+ 1614), zpracovávající lidovou pranostiku ve verších naplněných mistrnými obrazy - jakousi drobnomalbou - z venkovského života. Je až s podivem, že tento křehký výtvar vyšel právě z pera autora, který byl jinak proslulý vážnou, barokní prózou kazatelskou. Jan Černovický vynikl eposy, ke kterým čerpal náměty ze soudobých událostí (De bello Pannonico, 1619; De irruptione militis Passaviensis, 1620) a v nichž funkčním způsobem užil ohlasů z poezie Vergiliovy a Claudianovy. Obdobný charakter mělo i rozsáhlé epické dílo Václava Clementa Žebráckého.²⁶⁾

Podobně jako v oblasti jazykové hledali humanisté pro literární praxi své vzory v antice i po stránce formální, i když čerpali ze soudobé problematiky a ze soudobého prostředí. V próze byl oblíben zvláště dialog, v poezii se pěstovaly snad všechny lyrické, epické i dramatické útvary, jež jsou doloženy v římské literatuře. Nové formy drobné humanistické poezie, které se rozšířily na přelomu 16. a 17. století (anagramy, symbola apod.), byly spíše výrazem dobové snahy po hledané strojenosti než napodobením klasické uměřenosti.²⁷⁾

Pokud jde o metrum, dávali humanisté zcela nepokrytě přednost poezii metrické. Na rýmy a všechny ostatní prostředky středověké poetiky se dívali s ironií a odsuzovali je. Jestliže se tedy u některých pozdních humanis-

tě vyskytují rýmy (u nás jimi proslul např. Jan Campanus), je třeba tuto inovaci básnické praxe vrcholného středověku pokládat z hlediska humanistické literární teorie v celkovém vývoji spíše za projev úpadku než za básnický výboj. Tento názor souvisí s celkovým hodnocením humanistické latiny jako produktu historického vývoje. Humanistická latina vznikla tak, že se od 14. století postupně oddělovala od středověké latiny - jazyka kleriků - a stala se jazykem vzdělavců a vědců. Bez tohoto střízlivého a přesného vyjadřovacího prostředku, který se opíral o promyšlenou vnitřní stavbu, obnovenou podle Ciceronova vzoru, byly by počátky vědeckého života 15. až 17. století v mnoha disciplínách sotva myslitelné. Je ovšem na druhé straně přirozené, že tento jazyk, jehož užívali také básníci a umělci jako prostředku k literárním projevům, nemohl ustrnout, nýbrž procházel složitým vývojem a podléhal četným změnám, které byly podmíněny různorodostí antických předloh, literární erudice, estetických a ideových cílů a v neposlední řadě i nadáním jednotlivých uživatelů. Pro těsné vztahy humanistické latiny k římské literatuře získaly si v humanistické literární praxi normotvorný charakter názory antických literárních teoretiků (zvláště Aristotela, Cicerona a Horatia), které pronikly do obecného povědomí nejen přímým studiem, nýbrž i zásluhou mnoha rukopisů, komentářů a tištěných (někdy i veršovaných) pojednání.²⁸⁾

6. Nizozemský epilog. - Pro svůj tragický osud, převážející ze snahy po smíření dvou neslučitelných prvků - humanistického racionalismu a středověkého tradicionalismu - uzavírají se obvykle dějiny našeho latinského humanismu nadaným, i když u současníků také kritizovaným básníkem Janem Campanem Vodňanským, představitelem vrstvy, která nedovedla zaujmout jasné stanovisko v době, kdy rozhodné slovo mělo být proneseno. Jako zůstal bez většího významu pro další vývoj poetiky Campanův návrat, byť i formálně dobře provedený, k časoměrné rýmované poezii vrcholného středověku, nevešel tento vodňanský

rodák svým čistě vnějším pokusem o přežití ve společnosti, v níž pro něj nebylo místa, hlouběji ani do národních dějin. ²⁹⁾ Nejen z hlediska humanistických zásad, které ve sporu s pověrčivostí, tmářstvím a neplodným "vědeckým" schematismem, v něž vyústil pozdní středověk, usilovaly dosáhnout na základě antických podnětů svým racionalismem a realistickým přístupem k životním hodnotám nových vědeckých a uměleckých výbojů, nýbrž i z hlediska dalšího vývoje české kultury mají jako spojovací článek větší význam autoři, kteří svou práci a leckdy i celoživotní úsilí spojili s nastupující nizozemskou měšťanskou společností a s jejími vědeckými a uměleckými cíli. Upozornili jsme již, jak silně na české prostředí od počátku 16. století působil Erasmus Rotterdamský (+1536). Krátce po jeho smrti se v Nizozemí narodil Justus Lipsius (1547-1606). Ten se sice na rozdíl od Erasma na svých cestách zastavil r. 1572 nakrátko také v Praze, ale více zapůsobil na naše autory teprve svým dílem, zvláště důrazem na stoickou filosofii, příkladem vážné, v moderním slova smyslu vědecké filologické praxe v ediční práci a požadavkem prohloubeného monografického historického poznání, které znamenalo odvrát od středověké kronikářské praxe. Jak jsme již uvedli výše (srov. str. 38), projevilo se to v literatuře stoupající oblibou autorů doby archaické (Plautus), v próze pak zájmem o římské "republikány" Livia, Seneku a Tacita. Naše humanisty seznámil s tímto proudem asi Scaligerův a Lipsiův stoupenec Nikodem Frischlin, který žil v letech 1586-1587 také v Praze, neboť krátce poté se tyto zájmy objevily zčásti již v díle Jiřího Carolida (+ 1612), ale po stránce literární a umělecké dosáhly vrcholu v lyrické poezii nadaného, ale předčasně zemřelého Pavla z Jizbice (+ 1607), který r. 1602 studoval v Leydenu a seznámil se tam s proslulými nizozemskými humanisty Danielem Heinsiem, Josefem Scaligerem, Janem Dousou a Justem Lipsiem. Myšlenky stoické filosofie, o jejichž obnovu se ve vzdělaném světě zasloužil především Lipsius, šířily se u nás mimo jiné

i spisy latinských básníků, z nichž zde uvádíme alespoň Duchoslava Rindu (*Melema divitias Stoicorum depingens*, 1606), Kašpara Ambrosia (*Constantia Lipsii monostichis effigiata*, 1607) a Kryštofa Mathebaea, který Lipsiův spis *Constantia* přeložil do češtiny. Jednotlivé myšlenky Lipsiovy (např. z díla *Monita politica*) popularizovali ovšem i autoři další a v posledním desetiletí svobodné Karlovy university se lipsiovské názory objevily i v bakalářských a magisterských thesích. ³⁰⁾

Zásady nizozemské filologické školy vedly v ediční práci Pavla Ješína z Bezdězí, který pořídil r. 1620 ceněné vydání Dalimilovy kroniky (Knihopis 1810) a proslul tacitovsky orientovanou Parentací - obranou poraženého českého povstání a jeho 27 popravených vůdců, vydanou r. 1621 již v nizozemském exilu. V této zemi vyšla pak po 13 letech (1634) v tiskárně elzevirske i *Respublica Bohemiae* M. Pavla Stránského, který studoval na pražské universitě v letech 1605-1608, právě v době, kdy se tamní humanistické kruhy začaly hlouběji seznamovat s Lipsiovými názory, ale po bitvě bělohorské musil odejít, podobně jako Ješín, do vyhnanství. Vynikající a úspěšná historická monografie (čtyři další vydání) M. Pavla Stránského o českém státě si zasluhuje tím většího ocenění, že vznikla - jak výslovně podotýká náhrobní nápis, zřízený našemu exulantovi (+ 1657) v polské Toruni - "ve svízelné tělesné dřině a v trýznivém protivenství ... přímo v příboji bouří, které se houfně na něho valily." Vědeckou činností, obranou vzdálené, pro něho ztracené vlasti a morálními hodnotami svého díla podává Stránský ruce nejen oběma našim velkým humanistům Janu Amosu Komenckému a Bohuslavu Balbínovi, nýbrž i pozdějším generacím, které od konce 18. století ve změněných společenských podmínkách uvědoměle navázaly na odkaz Ješínuv, Stránského a jiných jejich vrstevníků. ³¹⁾

Josef Hejnic

P o z n á m k y

1. Václav Husa, *Epochy českých dějin*, Praha 1949, str. 39-49. - František Kavka - Josef Válka, *Dějiny Československa 2*, Praha 1965, str. 150nn. - Josef Janáček, *České dějiny. Doba předbělohorská, 1526-1547*, Praha 1968, str. 242-250. - Srov. časový rozsah mezinárodní *Bibliographie d'Humanisme et de la Renaissance 1 - 7*, Geneve 1966-1974. - Miroslav Hroch, *Krise feudalismu 17.století (K výsledkům mezinárodní diskuse posledního desetiletí)*. *Československý časopis historický* 22 (1974), str. 735-762, kde je též další literatura. - Pro české písemnictví srov. Josef Hrabák (red.), *Dějiny české literatury 1*, Praha 1959, pro latinskou humanistickou literaturu srov. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě (nadále: Rukověť) 1-4*, Praha 1966-1973.

2. Zikmund Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901, str. 3nn. a 767nn. Jiřina Holinková, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období (Acta Universitatis Purkynianae Olomucensis. Facultas philosophica 45, Historica XII)*. František Šmahel - Miroslav Truc, *Studie k dějinám university Karlovy v letech 1433-1622. Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis IV 2 (1963)*, str. 3-52. Miroslav Truc, *Pražská universita a humanistická vzdělanost v českých zemích. Humanistická konference 1966*, Praha 1966, str. 144nn. Josef Hejnic, *Českokrumlovská latinská škola v době rožmberské, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, 82 (1972), sešit 2, str. 72nn.*

3. A. Fialová - J. Hejnic, *Conradi Celtis ad Petrum de Gedano epistula et eiusdem "Ad Iovinianum Album de re publica Pragensium" carmen. Listy filologické 92 (1969)*, str. 39, verš 13nn.: *Cerneret tantas veteris ruinas glorie regum ...*; Josef Truhlář, *Dva listáře humanistické*, Praha 1897, str. 75 n. a 82-87 (*Listy Erasmovy Janu Šlechtovi z Všeherd, datované 23.4. a 1.11.1519*).

4. Srov. např. Ferdinand Menčík, *Studenti z Čech a Moravy ve Witemberku od r. 1502 až do 1602. Časopis Musea Království českého 71 (1897)*, str. 250-268. - J.V. Šimák, *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV. - XVIII. st. Časopis Musea Království českého 79 (1905)*, str. 200-207 (*Štrasburk, Heidelberg*), str. 419-424 (*Heidelberg, Kolín n. Rýnem, Erfurt, Tübingy, Rostoky, Giessen*) s pokračováním v *témže časopisu 80 (1906)*, str. 118-123 (*Greifswald, Herborn, Erlangen, Marburk*), str. 300-305 (*Frankfurt n. Odrou, Kassel*), str. 510-539 (*Lipsko*). Karel Hrdina, *Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině, Věstník České akademie věd a umění 28-29 (1919-1920)*, str. 32-66 (*Altdorf, Dilinky, Freiburg in Breisgau, Hardewijk, Herborn, Ingolstadt*,

Kiel, Kodaň, Královec, Lipsko, Louvain, Marburk, Tubinky, Upsala, Utrecht, Witenberk). Týž, Čechové na gymnasiu ve Zhořelci, Přátelé čl. starožitností svému učitelii. K šedesátinám univ. prof. J.V. Šimáka, Praha 1930, str. 85-98. - Otakar Odložilík, Časopis Matice Moravské 55 (1931), str. 583-589 (Brémy). - Marie Černá, Studenti ze zemí českých v Orleansu a na některých jiných francouzských universitách. Český časopis historický 40 (1934), str. 347-362, 548-564. Táž, Studenti z českých zemí v Paříži, Strahovská knihovna 5-6 (1970-1971), str. 67-86. Srov. též práci Františka Hrubého, Etudiants tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale, Brno 1970.

5. Stanislav Segert, - Karel Beránek, Orientalistik an der Prager Universität 1, Praha 1967, str. 15-64, srov. i Stanislav Segert, Homo trilinguis, Humanistická konference 1966, Praha 1966, str. 221nn. Srov. Karel Beránek, Vliv humanismu na latinské písemnosti u nás; Jiří Pražák, Z počátků humanistického písma v Čechách. Oba články v sborníku Humanistická konference 1966, Praha 1966, str. 164nn. a 173nn.

6. František Šmahel, Humanismus v době poděbradské, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, 73 (1963), sešit 6 (tamže i literatura).

7. Bohumil Ryba, Filip Beroaldus a čeští humanisté, Zpráva o činnosti musea v Č. Budějovicích za léta 1932-1933, České Budějovice 1934, str. 1-39. - Knihopis 1093.- Josef Hejnic, O knihovně Václava z Rovného, Sborník Národního muzea v Praze, řada A - Historia, svazek 22 (1968), číslo 5, str. 233-276.

8. Erasmus dával přednost živému jazyku, a proto doporučoval (De ratione studii ac legendi interpretandique auctores libellus aureus ..., Argentinae 1514, f. A 2b = IIb): Rursum inter latinos quis utilior loquendi author quam Terentius? purus, tersus et quotidiano sermoni proximus, tum ipso quoque argumenti genere iucundus adolescentiae. His si quis aliquot selectas Plauti comoedias putet addendas, quae vacent obsconitate, equidem nihil repugno. Proximus locus erit Vergilio, tetrius Horatio, quartus Ciceroni, quintus C. Caesari. Sallustium si quis adiungendum arbitrabitur, cum hoc non magnopere contenderim atque hos quidem ad utriusque linguae cognitionem (dříve Erasmus mluvil o řečtině) satis esse duco ... Erasmus se stavěl (např. v spisu Cicero-nianus) proti tomu, aby se za jediný závazný vzor pokládal Cicero. Srov. D.F.S.Thomson, The Latinity of Erasmus, in: T.A. Dorey (ed.), Erasmus, London 1970, str. 115-137 a Marie Cytowska, Erasme et son petit corps. Eos 62 (1974), str. 129-138.

9. Dana Martínková-Pěnková, Pověst o dívčí válce v naší humanistické literatuře. Listy filologické 82 (1959), str. 127-132. - Iura et constitutiones jsou v rukopisu vídeňské Národní knihovny Cod. 3269 a u nás

přístupné ve vydání Františka Palackého, Archiv český 5 (1862), str. 5-266. Srov. Rukověť 2, str. 185-188, kde je uvedena i ostatní Dubravova literární činnost.

10. Rukověť 3, Praha 1969, str. 170-203 (Bohuslav Hasištejnský), kde je třeba dodat, že vydání latinského listu Bohuslavova Petrovi z Rožmberka pořídili Jan Martínek a Dana Martínková, Bohuslav Hassensteinii a Lobkowicz epistulae 1, Lipsiae 1969. - Dana Martínková, Příspěvek k jazykovému rozboru prózy Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Strahovská knihovna 5-6 (1970-1971), str. 361-367. - Jan Martínek, Antike Formen und Stoffe in der böhmischen und mährischen humanistischen Literatur. Antiquitas Graeco-Romana ac tempora nostra, Pragae 1968, str. 369 a 373. - Cennými podněty k odstavci o Bohuslavu Hasištejnském z Lobkovic a o Augustinu Olomouckém přispěl v této stati dr. Jan Martínek, jemuž patří můj dík.

11. Rukověť 1, Praha 1966, str. 111nn. (Augustin Olomoucký. - Rukověť 2, Praha 1966, str. 74nn. (Jan Dubravius). - O latině Martiana Felixe Capelly pojednal I.N. Goleniščev-Kutuzov, Vlijanije latinskoj literatury IV.-V. vv. na literaturu srednevekovja i renesansa. Vestnik drevnej istorii 1964, str. 81n.

12. Josef Polišenský (red.), Knihotisk a kniha v českých zemích, Praha 1970. - Jan Martínek, O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu. Listy filologické 83 (1960), str. 128n.

13. Rudolf Říčan, Philipp Melanchthon und die böhmischen Länder v sborníku Philipp Melanchthon, Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae, Berlin 1963, str. 257-260. - Josef Hejnic, Filip Melanchthon, Matouš Collinus a počátky měšťanského humanismu, Listy filologické 87 (1964), str. 361nn. - Srov. též výše pozn. 8.

14. Význam naučné literatury pro období humanismu byl zdůrazněn i v akademických Dějinách české literatury 1, Praha 1959 (red. Josef Hrabák). Srov. též Josef Hrabák, Vztah české a latinské literární tvorby v období humanismu, Humanistická konference 1966, Praha 1966, str. 181nn.

15. Josef Hejnic, K prvotisku Plautových komedií (Hain 13 077) v Zámecké knihovně českokrumlovské. Jihočeský sborník historický 38 (1969), str. 192-197. - Dubraviův spis De piscinis je evidován v Rukověti 2, Praha 1966, str. 80n., Dubraviův Libellus grammatices a Libellus de componendis epistolis tamže, str. 85n. - O Augustinově spisu De modo epistolandi viz Rukověť 1, Praha 1966, str. 113.

16. František Kavka, Stručné dějiny university Karlovy, Praha 1964, str. 79nn. - O Píseckém viz Rukověť 4, Praha 1973, str. 185n., o Geleniovi Bohumil Ryba, Klasická filologie. Československá vlastivěda 10, Praha 1931, str. 360nn.

17. Josef Král, Literární činnost profesorů university Karlovy mezi 1409-1622. Listy filologické 36 (1909), str. 401-427, zvl. str. 411nn. - Bohumil Ryba, Matouš Collinus a jeho vergiliová universitní čtení. Pio vati. Sborník ... k uctění dvoutisícového výročí narození Vergiliova, Praha 1930, str. 95nn. - Rukověť 1, Praha 1966, str. 49nn. (Aerichalcus), 94nn. (Aquilinas) str. 389nn. (Codicillus), str. 416nn. (Collinus); Rukověť 2, Praha 1966, str. 364 nn. (Huber), str. 123 (Fabricius); Rukověť 4, Praha 1973, str. 33nn. (Nigellus), str. 356nn. (Jan Rosacius). O Vavřinci Benedictovi Rukověť 1, str. 182nn., o Adamu Danielovi tamže, str. 38nn. a níže pozn. 18.

18. O Řehořovi Hrubém srov. Emil Pražák, Řehoř Hrubý z Jelení, Praha 1966. - O Konáčovi psal Milan Kopecký, Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodíškova, Praha 1962, O Veleslavínovi týž, Daniel Adam z Veleslavína, Praha 1962. - Rukověť 2, Praha 1966, str. 244 (Gynterrod) a Rukověť 3, Praha 1969, str. 97nn. (Krupský). Aférou Jakuba ml. Krupského se podrobněji zabývala Edita Svobodová, Nejstarší překlady Plutarcha ve světové i české literatuře, Zprávy Jednoty klasických filologů 5 (1963), str. 96-102.

19. Dějiny exaktních věd, Praha 1961, str. 37. - Rukověť 2, Praha 1966, str. 247n., 364n., 439nn. (Hájek, Huber, Jesenius). - Josef Polišenský, Jan Jesenský - Jessenius, Praha 1965.

20. Josef Polišenský, České dějepisectví předbělohorského období a pražská akademie. Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis IV 2 (1963), str. 115-137. - O Janu Matyášovi ze Sudetu psal Oldřich Králík, Česko-polský sborník vědeckých prací, Praha 1953, 1, str. 369 nn. a Rukověť 3, Praha 1969, str. 295 n.

21. Srov. výše pozn. 2. - Josef Hrubeš - Jiří Štras, Knih tisk pomocníkem pedagogického pokroku. Tištěné školské řády v předbělohorských Čechách, Knih tisk a universita Kerlova, Praha 1972, str. 147-173.

22. Srov. výše pozn. 2. - Rudolf Říčan, Několik pohledů do českobratrského vyššího školství za mladých let J.A. Komenského, Acta Comeniana 21 (1962), str. 114-151.

23. K. Hrdina, Centones Vergilianii českých humanistů 16. a 17. století. Pio vati. Sborník ... k uctění dvoutisícého výročí narození Vergiliova, Praha 1930, str. 80-94. Týž, Ohlasy horatiovské u našich latinských humanistů 16. století, Listy filologické 63 (1936), str. 35-66. - G. Ellinger, Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden, Berlin-Leipzig 1933. - O Lipsiovi srov. A. Gerlo - H.D.L. Vervliet - I. Vertessen, La correspondance de Juste Lipse conservée au musée Plantin-Moretus, Anvers 1967, s obsáhlou bibliografií na str. 302 nn. - Úpadek humanistické latiny v druhé půli

17. století vystihl již Faustin Procházka, *De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia, fatis*, Praegae 1782, str. 380 n.: Sed postquam omnis Bohemiae et Moraviae magistri a recto studiorum cursu ipsi deflexerent, invasit altera barbaries ... - Srov. Bohumil Ryba, *Literární činnost Karla Kolčavy*, *Časopis Matice Moravské* 50 (1926), str. 441 a 562 n.

24. Jan Martínek, *Zájmy a názory Jana Hodějovského ve světle jeho rukopisných poznámek*, *Strahovská knihovna* 4 (1969), str. 16-26. Týž, *Knihťisk a kniha v českých zemích* (red. Josef Polišenský), Praha 1970. O Šentygarovi a Bohuslavu Hodějovském srov. Josef Hejnic, *Dva humanisté v roce 1547*, *Rozpravy ČSAV, řada společenských věd*, 67 (1957), sešit 7. Srov. i výše pozn. 17. - Pro množící se korespondenci našich humanistů - členů družiny Jana Hodějovského se zahraničními vrstevníky srov. Ferdinand Menčík, *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparovi z Nydburcka, tajnému radovi krále Maximiliána II.*, Praha 1914. Srov. též *Rukověť 1*, Praha 1966, str. 451 (Collinus) a k tomu J. Hejnic, *Dva listy Matouše Collína z roku 1554*. *Zprávy Jednoty klasických filologů* 15 (1973), str. 44-62. - *Rukověť 3*, Praha 1969, str. 340 (o korespondenci Tomáše Mítise). - Josef Hejnic, *Bohemikum zdánlivé nebohemikální (Ad Reinerum Reineccium liber epistolarum)*. *Vědecké informace Zákkladní knihovny ČSAV - Supplement* 6, 1973, č. 3, str. 5-26.

25. Srov. Martínkovu práci výše v pozn. 12. - Josef Hejnic - Jan Martínek, *O rozsahu a časovém rozložení naší humanistické literatury*. *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7 (1965), str. 93-97. - Dana Martínková, *Zum Verhältnis der humanistischen literarischen Gattungen zur Antike*. *Antiquitas Graeco-Romana ac tempora nostra*, Praegae 1968, str. 377nn.

26. Josef Hejnic, *Zu den epikureisch-lucrezischen Nachklängen bei den böhmischen Humanisten*. *Listy filologické* 90 (1967), str. 50-58. - O Bartholdovi *Rukověť 1*, Praha 1966, str. 162nn. Části spisu "Calendarium poeticum" přeložil do češtiny Dušan Řezanina pod názvem *Poetický kalendář* (soukromý tisk) z r. 1969. - O Černovickém, *Rukověť 2*, Praha 1966, str. 13nn. - Srovn. Jan B. Čapek, *Václav Klement Žebrácký a jeho poesie politická*, *Universitas Carolinae*, Vol. I, *Philologica* N° 2 (1955), str. 155nn. a *Rukověť 1*, str. 370nn.

27. Srov. práci Dany Martínkové uvedenou výše v pozn. 25. - Jan Martínek, *Drobné literární útvary za humanismu*, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7 (1965), str. 10-23.

28. Za pozornost stojí ironie, s níž se posuzují z humanistických pozic rýmy např. ve sbírce *Epistolae obscurorum virorum*, jež vyšla v letech 1515-1517. Obdobně Iulius Caesar Scaliger, *Poetices libri septem*, Stuttgart-Bad Cannstatt 1964, II 29 a zvl. IV 41.

29. Srov. Rukověť 1, Praha 1966, str. 254 nn.

30. Rukověť 1, Praha 1966, str. 326 nn. (Carolides), Rukověť 2, Praha 1966, str. 172 (Frischlin věnoval Lipsiovi a Scaligerovi spis Poppismus z roku 1587), tamže str. 456nn. (Pavel z Jizbice). - Srov. dále Rukověť 1, str. 82 (Kašpar Ambrosius; o jeho spisu Constantia viz též J. Hejnic - J. Martínek, Listy filologické 80, 1957, str. 213), Rukověť 3, Praha 1969, str. 277 (Mathebaeus) a Rukověť 4, Praha 1973, str. 321n. (Duchoslav Rinda).

31. Rukověť 2, Praha 1966, str. 444n. (Ješín). - Srov. Bohumil Ryba v úvodu k překladu Stránskéhc spisu Respublica Bohemiae. - Josef Hejnic, Pamětní tisk k počtě M. Pavla Stránského, Vědecké informace Základní knihovny ČSAV - Supplement 2 (1968), str. 22-29. - O vztahu Bohuslava Balbína k lipsiovské orientaci srov. Josef Hejnic, Baltínova cesta za antikou, Listy filologické 97 (1974), str. 224nn.

I

Vera, quae distantia patres nostri cantus edere percipiebant iuxta temporis undas, ingeminantia risus, quo stimulatur flos, ad nos tendebant, atque labori nostro nox benedixit, stellae factae sunt nobismet protectores, portabant dulcem vim fraternae spicae, sol purissimos fulgores.

Ad nos maternae linguae quaeque loquela spiritali 'salve' sonabat, odore cuiusque vireti, supra quod per saecula volabat, nos satiabat.

Præ nobis sternebantur tempora fine carentia solum milibus illuminata sicut campi, qui sunt ad sationem praeparati, sicut palma splendens iam reserata.

Sic in moenia patrum nos intravimus et conspeximus illustrati verum, occultatum praeceptoribus obstupefactis praeteritarum progenierum. Ibat noster visus in ima nitoris ut urinator per aequoris arva profunda, quae vitarum saeva tempestate silenti mota est imi gurgitis unda. Atque remoti soles prae nobismet ducti viribus extasis excrecebant, prosilientes verticis ignibus ad tellurem nostram gyros semper agebant. Speluncae materiarum lucibus emicuerunt tunc, cum venimus, et ferventes occultati fontes impatienter exsultarunt, artus nunc igentes increpauerunt in gravitate laboris nostri, machina ferrea fulgura lata,

Nostra propria mens volitat per omnes regiones, cuncta viarum strata,
per pontorum fundos et celsorum lumen ubique praesens undis natat,
portabatur ad omnes sicut fervens venti vis, tellurem circumflabat
adque laborem cunctas palmas convibrat in una vi cruciatus ferverescenti
inque camino solo,
ducens ad praesagia cosmi mox venientis saepe cupidine daemonis omnipotenti.
Visus autem, qui res nondum visas conspiciebant, flammam caeruleorum,
vim nebularem, sicut forte caminum fusor, non viderunt tectum stigma dolorum
in vultu mille fratrum. Partus vitae, fluctus temporis haud metuentes aspiciabant,
sed secretis orum fraterorum mergi saepe timebant.
Ab ortu solis ad occiduorum solem supra regna sonabant iubila vana,
ridens vis victorum, stabat contra reges exsecrata stirps germana,
noscebantur cunctis linguis atque gravatus eorum visus maerens atque silesceus
atque in terra nosmet persequatur sicut testis ubique praesens, saepe gemiscens.
Nostra propria vox onerata frigore facta est dura nocte scintillarum plene,
nostrum carmen surdum tunc errabat in hortis spiritualibus harmoniarum,
auctoribus ignis pares saepe fuerunt nostrae maxime fortes mentes:
trans odiosas urbes ibant in conspectu flammam in longinqua nitentes
et prospectum nigrum fumo, qui surgebat supra vim tectorum longaeavorum,
horrore superbi facti muti conspiciebant aut turgentis vi vanorum.

Itaque saepe satores luctus atque doloris iactabamus grana reiecta parentum, quae saeculorum venti nobis deripiebant palmis ad venturos fratres centum, plura ferentes in longinquam tempus. Siccabuntur solibus? Aestu quali iam satiabitur ardens vis radicis aventis? Qualis tempestatis vi vitali? Est solamen nostrum nosmet caecos sicut tempestatem processisse, esse futurum, quod non exoptavimus, atque optatum nos non obtinuisse?

Et vestigia nostra sequentes vaditis, en, in pulvere convibrato atque in plantis considenti, turbae posteriores, et saeculorum sol aurato lumine vulnere supra vos recludit! Vestri temporis sequor, pontus latus est imbutus selso rore, fletu decessorum. Nostra propria vox, ululatus intonat eius tempestate! Prisci cosmi culpam portabamus et immo sunt conscripti libri fati nostri forte prius, quam fulgure primo sol efulsit et admirando more parentis iam telluris aventes artus in carbone vetustae silvae ferverescebant febris primi partus?

Vos tamen haud generati, vosmet amavimus, en, in campis mortis messem falce secantes, successores luctus atque doloris amamus. Palmas nos distraximus exoptantes, in vestra vita spem quaerentes, vosmet sicut salvatores exoptantes! Et victorum risus atque virorum fervens impetus et procella crucoris a vobismet regnabatur, pro vobismet femina sacrificavit cuncta leporis, perfida carmina, quae pennarum vim iam cognoverunt, ad vos in longinqua petebant!

Reges nostrae gentis iuxta vestros ignes sese saepe fovebant:
Per vos solum tellus nobis facta est dulcis, cum tacuerunt fors philomelae cantus molles
nobis ingredientibus hortos et cum fors autumnus praematurus amictos palmite colles
afflaverat et cum dein in gurgite cosmi, qui se nocte tegebat supra nos languentes pondere
iem cum terra sicut cum dolorosa matre prorsus post sollemnia mansimus orbi morbi,
et cum persi splendentibus undis, quis vibratur et eius suavis spiritus oris,
optabamus noscere, quae sub risu leni nobis textit - fors secreta doloris.

II

Gratus non est spiritus ei crudeli, plenae secretorum mutescenti.
Vincit natos et circumdat eorum colla catenis, cosmo fine carenti
et sitientibus natis praebet fontes, qui per muscos manant saepe sonantes,
atque cruores de reclusis venis fumos emittentes, eius defraudantes
flatus fiunt nutila mortis et eius menti forte calores solis sunt propiores
quam fervores nostri. Celsa micantia sidera, caeli sunt ei contiguores
quam cruciatus nostrae gentis. Sed tamen est pulcherrima sive diurna
lucet fulmine, seu cum luna serena vi radiorum vibrat, fax nocturna,
inque susurribus horae iam stupefactae tunc, cum mane levatur amore citata,
cum perfusa flenti rore sperat et ipsa prodit, quae sunt fors renegata,
cum confestim iam lacrimarum ros siccatur in auro caesariei
atque rubescit torpens ipsa sub eius visu, sub miranda fixa vi speciei ...

III

A cuius atroci palma nos excerpimur sicut inutilis herba solorum?
In omnibus campis orbis nostri quis nos eligit ex numerosa vi populorum?
Exque profundis, qua radicibus innumerosis nos penetramus rupes inferiores
et dolorosis venis nostris iam contingimus ignes interiores,
ex celsis, qua suspenditur astris clavis caeruleorum nostra propria mens onerata
visis haud maturis sicut vitis, quae turgentibus uvis est iam forte gravata?
Liventes contemplamur seu fabricarum sive camini carnificinas, arva praedita flore,
atque sepulcra fodinae, valles, in quis pridem nos erravimus in cruciatibus atque dolore,
urbes prorsus non constructas et desertos agros vomere versos,
silvas, quas genitores exciderunt, campos nunc occasus sanguine mersos ...

Non abscedere, non, vos ter felices, vestrae vitae tempestate tonare!
Et praesentes esse diebus festis, et telluris festis, alis cordum scire volare!
Orbem vestris visibus innumerosis cingere! Vinum solis fervescentis
bibere labris innumerosis ad postremam guttam! Scandere caelos omnipotentis,
pro quis nati nos sumus, inque recenti corpore maturescere viribus aerumnarum
atque occurrere rursus et rursus veri iam reddenti rursus in astris nubibus aligerarum!
Aestati, cui tempestas salve nuntiat et quae sumitur ut regina clara nitore,
vadens ad messorum tramite, qua scintillant spicae iactae saepe rosarum more!
Commutare in mentem lucescentem res, quae vivunt vitas in secretis sectis,
id, quod lymphis cantat et uritur ex radicibus et celatur floribus in velamine tectis,

id, quod frangitur in crystallis conglomeratis sicut detestatae flammae,
atque in matutino adventu fulgura plena, stellas, conturbatas nubes et lac mammae,
cantus cosmi celsi, qui iam forsitan a mortalibus arte redemptis auscultatur,
mira diei, qui de partibus omnibus in stupefactis sensibus inflammatur!

Non abscedere, non! Vos ter felices! Et fragrantia basia, vires ferverescentes
fors in visus clausos igne perennis moris figere, dum merguntur mentes
exsultantes undis lucis celsae. Terras floribus obvelare
sicut menses cunctis stratas et fraternae musae voce tonare,
cum fit cosmi cena spiritalis in hora, qua fit messis vini,
ex vicinis campis exaudire salutem, fors responsum salve matutini!
Non abscedere, non!

Ex Bohemo in Latinum transtulit J. Šprincel

13. mezinárodní kongres komitétu "Eiréné"

V Dubrovniku se konal ve dnech 7.-12. října 1974 13. mezinárodní kongres antických studií organizovaný komitétem "Eiréné". Na zahajovacím zasedání kongresu zazněly latinské verše na oslavu Dubrovníka složené ljubljanským filologem S. Koprivou. Jinak bylo toto zasedání věnováno projevům rázu slavnostního a organizačního. Po uvítacím projevu presidenta kongresu V. Gortana pronesl pozdravné oslovení v latinském jazyce polský zástupce komitétu "Eiréné" profesor K. Kumaniecki, a dále pozdravil kongres představitel města Dubrovníka. J. Ernstová podala rozbor činnosti mezinárodní organizace antických studií (FIEC) za 26 let její existence, mimo jiné hovořila o obtížích, s kterými se setkává vědecká bibliografie (*L'Année philologique*) následkem publikační exploze. J. Janda jednal ve svém referátě (čteném za jeho nepřítomnosti) o historii komitétu "Eiréné", který byl, jak známo, založen z československé iniciativy v Liblicích r. 1957.

Další jednání kongresu probíhalo v jednotlivých sekcích. Organizace kongresu byla poněkud ztížena značnými změnami proti původnímu programu, ale zásluhou organizačního komitétu, zejména jeho sekretáře K. Gantara z Lublaně, byly informace o skutečném programu vcelku dobré. Stručný přehled o programu jednotlivých sekcí, který zde podávám, si ovšem nemůže činit nárok na úplnost.

V sekci lingvistické nazvané "La linguistique moderne et les études classiques" byla přednesena řada referátů, které se skutečně vyrovnávaly s některými aspekty moderní lingvistiky, ať již obecněji nebo spíše v konkrétní aplikaci. R. Katičič (Jugoslávie) zde hovořil o vztazích klasické filologie a moderní lingvistiky z jiného zorného úhlu než je běžné; důraz na jazykovou aktivitu a její projev - text spojuje některé

proudy v moderní lingvistice s tradicemi klasické filologie. H. Kurzová (Československo) podala typologickou charakteristiku řecké větnej stavby, M. Kravar (NSR) posuzoval otázku latinského aspektu na základě teorie morfologických distinktivních opozic, Cs. Tottössy (Maďarsko) podal novou interpretaci vazby akusativu s infinitivem, J. Kramer (NSR) založil svůj výklad o fonologii poklasické řečtiny na rozboru egyptských papyrů. V několika referátech bylo využíváno matematických a technických postupů v jazykovědě, ať již s cíli čistě jazykovědnými a filologickými (K. Traede - L. Wacht - NDR, Computerunterstützte metrisch-sprachliche Statistik zum Epos) nebo spíše v aplikaci na vyučování řečtině (A. Hurst - Švýcarsko) a při přípravě edice (P. Baldacci - E. Maretta - Itálie, Une édition automatisée de CIL V). Zbývající příspěvky byly věnovány otázkám lexikální sémantiky a etymologie: L.F. Janssen (Holandsko) podal detailní rozbor významu slova *superstes* a jeho vztahu k *superstitio*; Lj. Crepajac (Jugoslávie) se zabývala výrazy pro pojem "myslet, uvažovat" v jazycích klasických, zejména zajímavou skupinou s původním významem "točit se; otáčet, vinout", kam přiřazuje i řecké *νόος* a *οἴματ*, J. Knobloch (NSR) podal etymologický výklad nejasného slova *erua* na *Tabulae Iguvinae*. K lexikální sémantice se vztahovalo i několik referátů přednesených v sekci věnované lyrice, ať již byl sémantický rozbor východiskem pro charakteristiku poetické dikce (L. Lupaș - Rumunsko, analyzovala slovník lyrických partií Aischylovy tragédie *Seťm proti Thébám*, M. Pârlog - Rumunsko, slovník *Propertiiv*) nebo byl spíše zaměřen k rozboru obsahovému (A.M. Komornicka - Polsko, jednala o funkci výrazu *χρόνος* u Pindara). Lingvistického rázu byla také řada referátů na Mykénologickém kolektiu, s nímž sekce lingvistická bohužel kolidovala. Je třeba se zmínit na tomto místě alespoň o referátu O. Panagla (Rakousko) o využití moderních jazykovědných metod v mykénologii, který přímo spadl do tematiky ling-

vistické sekce a bral v úvahu i metody nejnovější jako generativní fonologii a textovou syntax.

Literárněvědná sekce byla věnována lyrické poezii a tato tematická soustředěnost se velice osvědčila; byla to sekce s bohatou účastí a s živou diskusí. I když více pozornosti bylo věnováno lyrice římské, dostalo se právě řecké lyrice dvou významných obecnějších příspěvků, zabývajících se ideovou stránkou řecké lyriky: R. Müller (NDR) hledal v rané řecké lyrice elementy dialektického myšlení, V. Jarcho (SSSR) ukázal, jak je pojetí mravní zodpovědnosti u jednotlivých lyriků rozdílné v souvislosti a jejich společensko-politickým postavením (protiklad Solón a Pindara). Jinak se kromě výše zmíněných příspěvků sémantických týkala řecké lyriky interpretace jednoho z epigramů Antologie Palatinské (IX, 359 K.Szabó - Maďarsko) a syrských fragmentů řeckých básníků, jejichž autenticita je sporná (N. Vander Vorst/Zeegers, Belgie). Poměrem ústní a písemné tradice v byzantské literatuře se zabýval A. Mohay (Maďarsko).

Problematika referátů věnovaných římské lyrice byla velice pestrá. O počátcích římské lyriky (Appius Claudius Caecus, Livius Andronicus, Publius Licinius Tegula) jednala I. Tar (Maďarsko), o bukolickém a elegickém žánru v augustovské poezii R. Kühnert (NDR). Jinak ostatní referáty byly věnovány lyrické tvorbě jednotlivých básníků klasického a poklasického období. Pozornost i mnoho kritických připomínek vzbudil referát F. Stoessla (Rakousko), který se pokusil uvést Catullovy básně do přísného chronologického sledu a ukázat, jak se v nich odráží životní a básnický vývoj Catulla. V referátu R. Gandevy (Bulharsko, referát byl čten in absentia) byl představen Horatius jako kritik římské společnosti a velebitel života barbarů, J. Borzsák (Maďarsko) podal jemnou interpretaci krátké Horatiovy ódy (C.I. 38), v níž byl vzat v úvahu její charakter epilogu první knihy. K. Gantar (Jugoslávie) se pokusil o rekonstrukci Ovidiovy poetiky na základě dopisů Augustovi (Tristia II). Poněkud vybo-

čoval z programu sekce zajímavý referát K. Bolloka (Maďarsko) o pramenech Vergiliový podsvětní scény, které sahají přes pythagorovsko-orfickou tradici až k pramenům střeoegyptským. R. Häussler (NSR) interpretoval Statiovu báseň Ad Somnum (Silvae V. 4) ve srovnání s tématicky shodnými básněmi J. Baldese a F. Hölderlina. Pozdní lyrika byla zastoupena referátem o lyrických motivech v Ausoniové sbírce Commemoratio professorum Eurdigalensium (A. Szelest - Polsko) a interpretací básně Pervigilium Veneris (Z. Ritóok - Maďarsko), která se mimo jiné vyrovnávala také s její obtížnou kompozicí (kombinace kruhové a paralelní kompozice). Oba referáty věnované formálnímu rozboru lyrických básní - referát T. Adamika (Maďarsko) o funkci aliterace u Martiála a již zmíněný referát M. Párlogové o Propertiově slovníku byly založeny na statistice.

Zařazení další literárně-historické sekce, věnované novolatinšké literatuře (La littérature néo-latine dans les pays du Comité "Eirene") bylo v souhlase s humanistickými tradicemi Chorvatska. Referát prezidenta kongresu V. Gortana byl věnován rozboru makarónského (latinsko-italského, s jednotlivými chorvatskými slovy) popisu dubrovnického kernevalu od jednoho z nejproduktivnějších chorvatských latinistů, dubrovnického G.Ferricha (1739-1820). J.Ijsewijn (Belgie) přednesl referát o novolatinšké satirě v zemích východní Evropy a uvedl dílo Bohuslava Hasištejnského Ad Sanctum Venceslaum Saturu mezi nejvýznamnějšími satirami. I v dalších referátech byla charakterizována zejména díla básnická a výpravné prózy, kromě příspěvku I. Komora (Maďarsko) o Leibnizových spisech z klasické filologie a P. Simonitiho (Jugoslávie) o grammatice vídeňského humanisty slovinského původu B. Pergera, které znamenala významný rozchod se scholastickou tradicí. W. Cytowska (Polsko) mluvila o činnosti humanistů jihoslovenského původu v Polsku (Brodarić, Vrančić, Stabilić aj.).

Bohaté zastoupení archeologické sekce (Recherches

de l'archeologie classique dans les pays du Comité "Eirene") odráželo skutečnost, že kongres probíhal v zemi, která náležela do antického světa. Jugoslávská archeologie byla silně zastoupena, pro neobyčejně velké změny programu mohou však být informace o práci této sekce obzvláště neúplné. Dj. Bazler ukázal, že domnělá bazilika z Brezy u Sarajeva je stavba civilní (Aula regia), B. Gavela interpretoval sošku Minervy nalezené v Konavli v blízkosti Dubrovníka jako symbol ilyrského míru, I. Bojanovski objevil nápisné svědectví o existenci municipia na území Ditiones, V. Jurkić-Girardi mluvila o kultu Magna Mater v Istrii. Kromě jugoslávských archeologů se podíleli na práci této sekce zejména archeologové sovětských a maďarští. Obecnějšího rázu byl referát D.B. Šelova o kočovných kmenech na volgo-donském území a jejich styku s antickým světem, který probíhal hlavně prostřednictvím města Tanais. Jinak podali sovětské archeologové zprávy o archeologickém výzkumu určité lokality (Germonassa - A. Korovina, Gorgipii (Anspa) - J.M. Aleksejeva, akropol v Pantikapaiu - I. Marčenko) nebo interpretaci nálezů určitého typu (M.V. Lordkipanidze - kolchidské pečetní prsteny). Maďarští archeologové věnovali pozornost náboženským motivům a jejich politické funkci: T. Gestelyi uvedl Tyché z Antiocheie na gemmě z Debrecinu do souvislosti s válkou proti Peršanům (232-234), I. Tóth jednal o dějinách o funkci kultu Isidy a Sarapida v Pannonii, F. Redő využil mincí jako svědectví náboženské politiky ilyrských císařů (Claudius Gothicus až Carus). Do archeologické sekce byly totiž zařazeny příspěvky, které byly původně určeny pro nerealizované Seminarium epigraphicum (malý počet referátů). Sem náleží také referát Aepochatum pro uncis duabus na triptyších z Transylvanie, který přednesl G. Ciulei (Rumunsko).

Referát F.Schachermeyera o therské kultuře byl styčným bodem mezi archeologickou sekcí a mykénologickým kolokviem. Zde přednesl V.D. Blavatskij (SSSR) referát o nejstarších dějinách Dóřů před jejich příchodem na Pe-

loponnésos; jeho přístup se zakládal na kritické kombinaci svědectví antických autorů a archeologických údajů. W.Ch. Brice (Anglie) podal výklad o klimatu a topografii minojské Kréty. T.V. Blavatskaja (SSSR) se zabývala problémem předpokládaného krétského eposu. Ostatní referáty se zakládaly přímo na mykénských textech. Z různých hledisek tu bylo využito materiálu onomastického, zčásti pro závěry historické: ethnika typu raminija - ženy z Lemmu ukazují na kontakty se severní Egeidou (S. Hiller, Rakousko), toponyma doložená na nápisech z Pylu a jinak známá z Arkádie svědčí o vztazích s tímto územím (D. Petruševska, Jugoslávie). Z onomastického materiálu je možno soudit na existenci slov, která jinak nejsou v mykénských textech doložena, jak to ukázal J. Ferluga (Itálie) pro názvy zbraní. P. Ilievski (Jugoslávie) ukázal, že mykénská osobní jména, pokládána bez vážných důvodů za jména ilyrská, mají v řadě případů řeckou etymologii. Nechyběly ani nové interpretace mykénského lexika: Deroy (Belgie) vztáhl mykénské opi ke kořeni $\beta, \beta/\mu$ - "za" a tím je odlišil a oddělil od $\epsilon\pi\iota$; M. Doria (Itálie) podal výklad několika sporných výrazů týkajících se vozů na nápisech z Knossu a Pylu. Systematickou analýzu skupin výrazů týkajících se zemědělství podala G.F. Poljakova (SSSR). Významný fonologický příspěvek byl, kromě již zmíněných metodických úvah O. Panagla, výklad o mykénské palatalizaci, který přednesl M.D. Petruševski (Jugoslávie).

Sekci "La fin de l'antiquité (aspect historique)" bylo věnováno jen jedno zasedání, kde byly předneseny dva příspěvky na toto téma. J. Irscher (NDR) mluvil o dějinách a pojetí výrazu Spätantike, P. Csillág (Maďarsko) přispěl k problému zániku antiky analýzou římského právnictví. Dva další referáty zabývající se problémem zániku antiky, a to odrazem krize otroctví v písemných pramenech, byly předneseny odděleně, jeden v sekci archeologické a druhý v sekci Varia: G. Härtel (NDR) rozebíral z tohoto hlediska Codex Iustinianus a

Codex Theodosianus, I. Hahn (Maďarsko) literaturu historickou a publicistickou. Významným historickým referátem předneseným v sekci Varia byl také příspěvek L.P. Marinoviče (SSSR), který spatřuje v žoldnéřství závažný krizový jev řecké polis a zároveň zárodek nových společensko-politických vztahů. Literárněvědný referát přednesený v sekci Varia se týkal osudu řecké eisagógé jako literárního druhu, který se v římské (Horatius) a západoevropské literatuře stal čistě literárním žánrem, kdežto v tradici syrské a ještě výrazněji arabské se uplatnil jako forma vědeckého pojednání.

Na závěrečném zasedání zhodnotil kongres ze stanoviska organizátorů profesor M.D. Petruševski a profesor K. Gantar a ze strany zahraničních účastníků profesor J. Irmsher. Jako nový prezident komitétu Eiréné se představil profesor D.B. Šelov. Příští kongres se bude totiž konat v Sovětském svazu, pravděpodobně v Jerevanu, na jaře r. 1976.

Během kongresu zasedal komitét Eiréné, kde se jednalo o prohloubení spolupráce socialistických zemí v oboru antických studií. V souvislosti s tím se hovořilo o nových úkolech časopisu Eiréné, vydávaného u nás, který představuje hlavní orgán komitétu v mezikongresových obdobích. Kongresová akta budou publikována péčí M.D. Petruševského, redaktora časopisu Živa antika (Skopje).

Kongresové jednání probíhalo v budově záhřebské university, umístěné přímo za hradbami starého Dubrovníka. Řada společenských akcí souvisejících s kongresem se odbývala v dubrovnických palácích a klášterích: recepcce v rektorském paláci, koncert staré hudby ve františkánském klášteře, prohlídka bohatých dubrovnických archivů umístěných v paláci Sponza, s latinským průvodním slovem. Pro účastníky kongresu byla zorganizována exkurse do Vidu, starověké Narony, a do Mozorjela, kde jsou vykopány zbytky opevněné římské vily.

H. Kurzová

Pod tímto názvem uspořádalo v listopadu a prosinci 1974 ministerstvo kultury ČSR spolu s Národní galerií v Praze výstavu vybraných archeologických památek z římského období objevených na území dnešního Tuniska. Vystavené nálezy zapůjčilo především proslulé Musée du Bardo v Tunisu. Mezi místy, kde byly tyto jedinečné památky minulosti objeveny, se mnohokrát vyskytuje starověký Thysdrus (moderní El Džem), známý svými bohatými nálezy z římské doby. Ze staveb, které tu dodnes připomínají římskou minulost, vyniká mohutný amfiteátr, jeden z nejlépe zachovaných z celého území někdejšího impéria.

Díky jmenované výstavě získala pražská veřejnost konkrétní představu o drobné severoafrické skulptuře, o rozmanitých keramických produktech, ale především o proslulých mozaikách, které byly dosud známy z reprodukcí jen úzkému okruhu specialistů. Vystavené mozaiky byly vybrány promyšleně tak, aby pocházely z různých časových období a aby současně zachytily i rozmanité motivy, jež byly s oblibou zpracovávány na severoafrickém území. Vedle ornamentálních dekorativních motivů, pokrývajících celou plochu mozaik, jsou na nich zobrazeny rozmanité mytologické výjevy, scény z běžného denního života (skládání loďního nákladu, lov a rybolov, divadelní výjevy apod.), obrazy zvířat, zátiší i evokace exotických krajín aj. Velmi často se na mozaikách objevují náměty z gladiátorských zápasů a jízdních závodů. Mezi exponáty vystavenými v Praze budila zaslouženou pozornost mozaika s personifikací Léta z Acholly, obraz Génia města Thuggy, Venuše s Amorky ze starověké Utiky, a zejména scéna hodujících gladiátorů, objevená v El Džemu roku 1954.

Část vystavených památek pochází z doby, kdy se na severoafrickém území rozšířilo křesťanství. V křesťanském světě 4. a 5. stol. n.l. zaujímaly africké provin-

cie význačné místo. Křesťanské motivy se začaly v této době objevovat i na běžných předmětech, které přímo nesloužily náboženským účelům. Tuto stránku severoafrického života v pozdní antice dokumentoval na výstavě soubor několika obkládacích dlaždic z pálené hlíny, zdobených biblickými výjevy.

K výstavě byl pořízen reprezentativní katalog, v němž byla načrtnuta stručná historie Afriky v římské době. Autoři katalogu uznávají silné působení římského vlivu, ale současně zdůrazňují životnost místních předřímských tradic, které jsou patrné i v oblastech nejsilněji romanizovaných. K jednotlivým kategoriím vystavených památek je připojen stručný kulturně historický úvod. Katalog přináší detailní popis všech exponátů, který je systematicky doplněn i podrobnou bibliografií.

Obrazová část katalogu obsahuje reprodukce exponátů. Mozaiky jsou uveřejněny vesměs barevně. Srovnání jejich obrazů s originálem ukazuje až na několik výjimek omezené možnosti tiskařské reprodukční techniky. Dokonce ani v případech, kdy je vedle sebe uveřejněn celkový záběr a detail jedné mozaiky, se nepodařilo docílit v obou případech stejného barevného odstínu (srv. č. 34 a 35 nebo zvlášť č. 31).

Text katalogu přeloženého z francouzštiny byl zčeštěn způsobem, který prozrazuje, že překladatelé jsou cizí jemnější věcné details. Tak např. nerozlišuje mezi termínem *hellénique* a *hellénistique*, známého historika Polybia přejmenoval na Polyba, Nebeská bohyně (*Caelestis*) se v jeho výkladu stala *Celestis*, Homérův hexametr byl převeden jako by šlo o toporný prozaický text apod. Řecké termíny se objevují na stránkách katalogu v osobitých formách; *oinochoé* je soustavně uváděna jako *oenochoe*, *oikos* dokonce jako *oecos*. Nedopatření tohoto druhu je v katalogu více. Jejich výskyt je stejně překvapující jako zbytečný, neboť závady tohoto druhu nemohou uniknout třeba jen povrchnímu znalci antiky.

Bylo by prospěšné, kdyby pořadatelé výstavy uve-

řejnili alespoň v katalogu mapku hlavních římských nalezišť v Tunisku a seznámili návštěvníky v hrubých rysech s technikou výroby mozaik. Je totiž nutno vidět, že přes námětovou rozmanitost i barvitost zobrazených motivů jsou mozaiky poznamenány značnou dávkou schematismu, který je patrný při pohledu na větší množství těchto památek z určité oblasti. K dokreslení dojmu, který vyvolávají mozaiky jako izolovaná jednotlivá díla, by bylo na místě ukázat aspoň na několika příkladech celkové prostředí, do něhož byly zasazeny a v němž plnily své okrasné postavení. Při instalaci výstavy byly zaměněny mozaiky č. kat. 2 a 42 a bez průvodního komentáře zůstal v katalogu i výstavní síni exponát publikovaný v katalogu mezi č. 45 a 46.

Vystavené předměty byly vesměs ve výborném technickém stavu. Výběr exponátů byl z pochopitelných důvodů zaměřen na drobné a střední předměty. K zvýšení příznivého dojmu napomáhala střízlivá a vkusná expozice i prostředí letohrádku Belvederu, kde byla výstava umístěna. Byly dány tudíž všechny předpoklady k širokému diváckému ohlasu, který výrazně potvrdil úspěch záslužné výstavy.

J. Burian

První česká encyklopedie antiky.

Dlouhou kolektivní autorskou prací připravován a se zájmem očekáván vyšel první český naučný slovník antiky. Zpracoval jej autorský koléktiv za vedení vědeckého redaktora univ.prof. dr. Ludvíka Svobody, DrSc. , a za vědecké recenze univ.prof. dr. Lad. Varcla, DrSc., a dr. Lad. Vidmana, CSc. Vydala jej pod titulem Encyklopedie antiky Academia, nakladatelství ČSAV, v Praze 1973. (Cena knihy o 743 stranách slovníkového formátu je 125 Kčs, pro členy JKF 100 Kčs.)

Tento slovník, který vyplňuje dosavadní mezeru v české odborné literatuře o antickém starověku , je logickým důsledkem potěšitelného, ve srovnání s předválečným obdobím enormního zájmu široké čtenářské veřejnosti o antiku, jehož jsme v posledních desítiletích svědky. Podstatný díl práce na něm vykonal autorský tým pracovníků Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská při ČSAV v Praze za významné účasti jiných ústavů Akademie i příslušných universitních kateder v Praze a Brně - obzvláštní zásluhu pak si získala svou vytrvalou péčí o společné dílo po celou dobu jeho přípravy a tisku pracovnice Kabinetu prof. Edita Svobodová.

Encyklopedie je uvedena přehlednou, velmi informativní a hutnou statí svého vědeckého redaktora prof. L. Svobody o významu a osudech antického dědictví v dějinách evropské kultury. Je opatřena všemi náležitostmi: mapami a plány, jakož i synchronními historickými tabulkami ve zvláštní příloze, zeměpisným rejstříkem k mapám, galerií byst římských císařů i chronologickým jejich přehledem, soupisem základní literatury o antickém starověku (kdežto speciální literaturu najde čtenář u jednotlivých hesel), především však velmi početným ilustračním materiálem, který významně zvyšuje užitnou hodnotu díla. (Zde si však přece jen nelze odpuštit kritickou připomínku na

adresu typografického výrobce: kdežto o barevných reprodukcích na 16 celých stranách je možno mluvit jen s uznáním, leckteré z černobílých reprodukcí, řazených průběžně k příslušným heslům do textu, jsme poznali již v čistším provedení, některé pak, zvláště na určitých arších, jsou postiženy tím, čemu na televizní obrazovce říkáme "duchy" - markantně např. Práxitelův Hermés na str. 50ln. Rohovník na str. 523.) Vítaným doplňkem slovníku je kolekce sentencí a termínů s přepisem výslovnosti, určením původu a výkladem smyslu, připojená na konci díla.

Grafická úprava, která stejně jako samo věcné zpracování hesel musila brát zřetel na maximální úspornost, je velmi zdařilá - ve slovníku se na trojsloupcových stranách dobře hledá. Množství obecných zkratk v textu a odkazů bylo ovšem diktováno zmíněnou potřebou úspornosti.

I když je encyklopedie určena širší laické veřejnosti, vyznačuje se snahou o solidní úplnost a instruktivnost informací, o vědeckou přesnost, mj. i přesnými datacemi historických jevů a určením svědeckých míst u jednotlivých autorů.

Vedle odborné literatury uvádí slovník zvláště u osobních hesel i seznam ohlasů v umění výtvarném, slovesném a hudebním, jak světovém, tak domácím. Výběr je tu snad někdy poněkud neúměrný - namátkou uvádím literární ohlasy u hesla Daidalos, kde jsou registrovány i jednotlivé, jen časopisecky publikované přeložené básně - při tom však unikla významná modernistická skladby K. Biebla Nový Ikaros, ohlas podobného stupně jako citovaný Čechův román Ikaros.

Vydáním Encyklopedie antiky dostala se nám do rukou dlouho již potřebná základní a všeobšáhlá příručka znalostí o antice, dokonale uspořádaný, moderní, na posledních poznatcích vědy o antickém starověku založený zdroj informací "pro školu i dům" - pro ty, jimž antika je "profesí", i ty, jimž je amatérskou zálibou a láskou. Příručka vpravdě nepostradatelná - to nikterak není frá-

ze, víme-li, jak nesnadno jsou dostupné solidní příručky k dějinám řecké a římské literatury, k řecké a římské mýtologii, starožitnostem a dalším a dalším disciplínám. A všechny takové oborové příručky - těm ovšem, kteří vědí, co hledat - Encyklopedie antiky prakticky shrnuje a užitečně zastupuje.

Jaroslav Červinka

Vojtěch Zamarovský, "Řecký zázrak",
Praha, Mladá fronta 1972, Ed. Máj, sv. 197.
517s., 32tb., obrázky a mapky v textu.

V "Řeckém zázraku" se autor pokusil vypořádat s obtížným úkolem: přiblížit co největšímu okruhu čtenářů výjimečné postavení, které antické Řecko zaujímá v dějinách a kultuře Evropy. Jsou zde probrány všechny oblasti lidské činnosti - umění, řemeslo, hospodářství, věda, politika i dějiny archeologie a bádání o antickém Řecku. To vše je umně vkomponováno do hlavního toku vyprávění, které začíná v době kamenné a končí začleněním Řecka do římského impéria. Po faktografické stránce je kniha opravdu vyčerpávající, jsou zde obsažena prakticky všechna jména a hmotné památky, které se vyžadují od adeptů klasické archeologie při státní zkoušce na universitě. Autor se s přehledem pohybuje v rozsáhlé archeologické literatuře a knize jistě nechybí odborný základ. To je však zároveň podnět k jediné vážnější námitce, kterou lze proti knize uvést - množství údajů a jmen jí totiž mnohdy ubírá na

poutavosti a čtenář-laik se tak někdy dostává na mžlčičinu jemu nic neříkajících názvů, dat a archeologických památek. Tím spíše, že 90% památek, o nichž se v knize hovoří, zde není ani vyobrazeno, ani nepatří k všeobecnému vzdělání. Jistě by zde pomohly odkazy na ilustrace v snadno dostupných dílech o řeckém umění. Nesrovnalosti v některých speciálních otázkách naproti tomu nic neubírají na užitečnosti knihy pro zájemce o antickou kulturu. Meidias například není "hlavní představitel vázového malířství 4. století" (s. 472), ale významný malíř váz z konce století 5. př.n.l.; rovněž tak není pravda, že nevíme, zda se při olympijských hrách skákal do dálky z místa nebo z rozběhu: závaží, se kterými jsou skokani vždy na vázách zobrazováni, jakýkoli rozběh jednoznačně vylučují.

Knihy je psána živým stylem, obsahuje v hlavních rysech historii antického Řecka, vývoj jeho umělecké tvorby i mnoho zajímavostí okolo. Je to jistě vítaný příspěvek k popularizaci antiky v Československu a další hodnotné dílo, kterým Dr. Zamarovský obohatil naši "literaturu faktu".

Jan Bažant

Václav Bahník - Radislav Hošek - Jaroslav Kudrna, Taliansko.

Z českého rukopisu Itálie přeložily Anna Varsiková a Erika Brániková, Obzor, Bratislava 1972. Stran 291, cena Kčs 20,--.

V posledních letech u nás sice přibývá česky i slovensky psané "cestopisné" literatury těžící ze setkání se zeměmi antické kultury, většinou v ní však převažují osobní impresy - podané někdy poetickou, někdy až románovou formou - nad faktickými informacemi. Platí-li obecně zásada, že každá cizí země k nám promlouvá při prvním osobním setkání o to srozumitelněji, čím hlouběji známe hmotné i duchovní podmínky, které spoluvytvářely její dějiny, je respektování této zásady o to naléhavější, jde-li o zemi tak jedinečného významu, jaký má pro evropskou kulturu Itálie. Zde nám bez základních znalostí jejího historického a kulturního vývoje hrozí nebezpečí, že budeme přímo zahlceni jejím nepřeborným uměleckým bohatstvím. Obsáhlí průvodci typu baedekrů nebo Guides informují sice téměř o každém detailu, ale právě proto by se mohlo stát, že by nám pro jednotlivosti unikl celek. Potřebě získat pokud možno ucelený pohled na zemi, která "v průběhu evropských dějin - snad jedině s výjimkou 19. století - měla vždy úlohu dárce, a to dárce nejštědřejšího", vychází plně vstříc publikace, o které referujeme. O tom, jak je literatura tohoto druhu u nás žádoucí i přitažlivá, svědčí nejlépe, že "Taliansko" bylo vzápětí po vydání rozebráno. Náklad 1.500 výtisků se tedy ukázal jako zcela nedostačující.

Přednost této publikace, jejíž vznik je nemyslitelný bez důvěrné osobní znalosti země i života jejích obyvatel stejně jako bez hluboké erudice odborné, spatřujeme především v tom, že autoři, zdržující se jakýchkoli subjektivních projevů i reminiscencí, podávají na nevelikém prostoru 291 stránek (osmerkového formátu) v 16 kapitolách svěží a poutavou formou komplexní přehled poli-

tických a kulturních dějin Apeninského poloostrova dobou kamennou počínajíc a živou současností končíc.

Předhistorické a antické epoše je věnováno prvních šest kapitol (str. 11-118) z pera R. Hoška (Taliansko ako zemepisný pojem. Taliansko ako krajina rozličných životných podmienok. Civilizácia pred Rímom. Rím a jeho impérium. Cisársky Rím. Kresťanstvo vstupuje do Itálie). Osnova historického výkladu o vývoji Říma z malé osady v světové impérium je protkána údaji o římském náboženství, literatuře, výtvarném umění a o nejdůležitějších zachovaných uměleckých památkách. Snad by bylo bývalo ústrojnější nepřerušovat tu plynulý výklad exkursy do současnosti, tím spíše, že problémům současnosti jsou věnovány speciální kapitoly v závěru knihy.

Přísnější strukturu zachovává následujících pět kapitol (str. 119-206), jež zahrnují dějiny Itálie středomověkem počínajíc a dneškem končíc (Románsky a gotický stredovek. Zrod moderného sveta. Obdobie politickej rozdrobenosti. Risorgimento. Od zjednotenia k dnešku). Sama povaha látky, pestrost, někdy až chaotičnosť dějinných událostí a zvrátů vedla autory - J. Kudrnu (kap. 7, 8, 10, 11) a R. Hoška (kap. 9) - zcela oprávněně k tomu, že koncipují politické a kulturní dějiny jednotlivých epoch v uzavřených paralelních celcích.

Zhruba poslední třetina knihy je věnována současné Itálii. V. Bahník zde podává zajímavou charakteristiku současného italského hospodářství, v další kapitole nás seznamuje s italským školstvím, tělesnou výchovou, současnou kulturou i péčí, jež se věnuje památkám, a posléze s některými specifickými italskými zajímavostmi, pokud jde o stravu, stavitelství, lidské vztahy, služby, obchod, dopravu, jazyk atd. Zvláštní kapitoly jsou věnovány Itálii jako zemi turistiky a kulturnímu dědictví, jež dala Itálie jiným národům, obě z pera R. Hoška. Závěrem je připojeno několik přehledných tabulek (rozdělení země na kraje, nejvyšší hory, řeky, jezera, veletržní a výstavní města, hlavní autostrády aj.). Publikace je doplněna řadou zají-

mavých autotypií.

Tato cenná a milá knížka by si zasloužila brzkého nového vydání v nákladu odpovídajícím její obecně kulturní užitečnosti, a to nejen ve slovenském jazyce, ale i v českém originále.

Edita Svobodová

Lionel Casson, *Travel in the Ancient World*.
London, Allen and Unwin 1974. Str. 384 + 20 tab. + 4 mapky.

Kniha je určena, jak autor sám říká, pro širší čtenářské vrstvy i pro odborníky. Především pro odborníky jsou připojeny na konci knihy poznámky a hlavně pro neobdobníky jsou na začátku jednotlivých kapitol podány stručné historické přehledy, které nejsou nezajímavé ani pro znalce antiky, protože autor v nich dobře vystihuje širší souvislosti, skryté jinak v jednotlivostech.

Je to první soustavné zpracování antického cestování od nejstarších kultur Předního východu až po ranou dobu byzantskou (zhruba do počátku arabských výbojů). Tomu odpovídá i rozdělení knihy na tři části: Blízký východ a Řecko, Cestování v římské době, Turisté a turistika v římské době. O Číně a Indii jakož i o okrajových oblastech antického světa se čtenář dovídá více méně jen v souvislosti s obchodem a s výzkumnými výpravami. Autor si všímá všech aspektů cestování, tedy jak se putovalo (pěšky, na vozech, na oslech, mulách, mezcích i koních, po moři), jak vypadaly cesty a ubytování se stravováním, kam a za jakým účelem se cestovalo (do svatyně, ke hřm, do lázní, úředně, za odchodem, pro radost z po-

znání, za pamětihodnostmi, do Svaté země), jaké atrakce i jaká nebezpečí mohl poutník očekávat; hledí se při tom i na psychologickou stránku cestování (to jsou např. příznivá či nepříznivá znamení před začátkem cesty). I když cestování bylo ve starověku mnohem namáhavější a zdlouhavější než dnes, Casson dobře ukazuje, že se mentalita turistů téměř nezměnila: v římské době stejně jako dnes patřilo k bontonu cestovat daleko, shlédnout nejzajímavější pamětihodnosti, dát se při tom provázet ochotnými průvodci a důvěřivě poslouchat jejich historiky, vyškrabat své jméno na zeď navštívené památky a přivést domů souvenir.

Četba této knihy není pro klasického filologa či archeologa bez užitku. Uvědomí si totiž některé souvislosti, jež mu nejsou vždy zcela běžné, např. co se týká užití koně ve starověku. Znovu si potvrdí, že ve starší době tomu bylo jako u Homéra, kuň sloužil zprvu jenom k tahu, teprve mnohem později, těsně před začátkem 1. tisíciletí, se ho začalo užívat i k jízdě, ale nikdy ne v tak veliké míře jako v dobách pozdějších. Jezdilo se totiž zprvu vůbec bez sedla (a pak jen spíše s jakýmsi jeho náznakem) a po celý starověk bez třmenů. Ani k tahu však nebylo využito koňské síly dokonale, protože způsob zapřahání byl vynalezen pro hovězí dobytek a pro koně byl jen málo přizpůsoben. Teprve po zavedení chmoutu ve středověku se mohlo plně využít tažné síly koně, takže se mohly zvětšit vozy. Jenže ty jezdily stále po starých římských silnicích, které na ně nebyly stavěny, a tak je postupně ničily.

Autor píše svěžím a jasným stylem, osvěžovaným občas suchým anglickým humorem. Vadí jen některé přehnané modernismy, jimiž chtěl autor přiblížit antiku dnešnímu čtenáři (např. colonel, amen v překladě antické pohan-ské modlitby apod.). Jinak jsou v knize jen některá drobná nedopatření ve jménech: např. město Troizén je zásadně označováno Troezon (str. 90, 233-234 a v indexu).

Knihla je stejně poučná jako čtivá, a proto se těšíme

na její překlad, který má v úmyslu vydat nakladatelství Orbis v edici Pyramida.

L. Vidman

Sovětské práce o nejstarších dějinách spisovné řečtiny.

I.M. Tronskij, Вопросы языкового развития в античном обществе, Leningrad 1973; N.S. Grinbaum, Язык древнегреческой хоровой лирики (Пиндар), Кишинёв 1973.

Dějiny spisovného jazyka mají v sovětské jazykovědě hlubokou tradici. Teorie spisovného jazyka, která byla propracovávána v těsné spolupráci naší a sovětské jazykovědy, zdůrazňuje společenskou podmíněnost a funkci spisovného jazyka a chápe jej jako svébytný útvar podléhající vlastním vývojovým zákonitostem. To umožňuje vidět i spisovný jazyk v řecké společnosti mimo dilemma lokální dialekt - jednotlivé básnické dílo; spisovný jazyk od počátku přesahuje svůj dialektický základ a na druhé straně jej nelze redukovat na výtvar jednotlivých básnických osobností. Není proto náhodné, že právě sovětská filologové podali významné příspěvky ke vzniku a vývoji spisovného jazyka v Řecku. I.M. Tronskij věnuje dvě ze tří dokončených kapitol své posmrtně vydané knihy podrobné jazykové charakteristice dvou nejstarších spisovných útvarů, mykénské řečtiny a homérského eposu. Těmto kapitolám předchází kapitola o řeckých dialektech a jejich zkoumání, čtvrtá kapitola o polydialektické poezii období městských států je jen započata. N.S. Grinbaum chce přispět rozbořem Pindarova jazyka k vyjasnění jazykového charakteru druhého starobylého poetického žánru, sborové lyriky.

Objevení mykénské řečtiny přineslo nové pohledy na nejstarší dějiny spisovného jazyka. Oba vědci charakte-

rizují mykénskou řečtinu, která je jednotná na celém kréto-mykénském území, jako útvar nadnářeční. Grinbaum byl vedle Vl. Georgieva prvním zastáncem názoru, že jde o tzv. mykénskou koiné, kterou on chápe jako jižní variantu kontinentální ionsko-aiolské koiné, jejíž původ hledá na severu, zejména v Thessalii. Tronskij považuje za dialektický základ mykénštiny skupinu prótoachajskou, respektive prótoaiolskou (označuje ji jako skupinu B, vedle východní skupiny A a západní skupiny C), charakterizovanou zachováním labiovelár a genitivem na *-oto*, uznává však, že mykénština vykazuje vliv skupiny východní, A.

Samá existence nadnářečního útvaru se speciální funkcí hospodářsko-administrativní činí pravděpodobným předpoklad i jiných **naddialektických** jazyků v mykénské době, zejména jazyka sakrálního a poetického. Nyní je možné konkrétněji uvažovat o staré tradici některých žánrů archaické poezie. I když je vzhledem k povaze dokumentů jazyková charakteristika mykénské řečtiny omezená, je její srovnání s jazykem archiacké řecké poezie určitou oporou pro rekonstrukci nejstarší podoby spisovného jazyka a jeho variant.

Srovnání s homérským jazykem bylo od počátku součástí mykénologického bádání; a otázka tzv. aiolismů u Homéra se objevila v novém světle. Tronskij se podrobně zabývá tímto problémem a zaujímá k němu jasné vlastní stanovisko. Smíšený dialektický charakter homérského jazyka nesouvisí jen s osudy homérských básní samých, nýbrž je zčásti dán naddialektickým charakterem poetického jazyka (před)mykénské doby. Řada tzv. aiolismů je tohoto původu (gen. na *-oto*, sufix *-φι*), jiné jazykové jevy jsou však spjaty skutečně až s další historií epického jazyka, respektive již homérských básní samých. Tronskij předpokládá další aiolizaci danou prostředím thessalským (dat. *-εσσι*, , infinitiv na *-μεν*) a konečně ovšem ionizaci danou prostředím maloasijským. Vedle starých shod poukazuje Tronskij i na některé starobylé

rozdíly mezi mykénskou a homérskou řečtinou (např. jednotný mykénský gen. - oio proti homérskému -oio a -oo, -ou); oba naddialektické útvary s odlišnou funkcí nemusely být plně totožné.

V charakteristice homérského jazyka navazuje Tronskij na novější bádání opírající se o paralely s moderním folklorem. Uznává význam formulí jako svědectví původně ústního základu homérské poezie, odmítá však extrémní názory Parryho a některých jeho přívrženců, kteří považují formule za podstatnou složku homérského jazyka. Pevná podoba homérských básní se vzpírá přímým analogiím s moderním folklorem s jeho typickými variantami. Tronskij v této souvislosti upozorňuje, že přechod od ústní k vlastní literární tvorbě probíhal v antické rodové společnosti za celkově jiných podmínek, mimo jiné tu šlo o plynulý přechod, nikoliv o přerušeni kulturní kontinuity. Kloní se k názoru, zastávanému ještě výrazněji A. Leskym, že homérský epos je již na hranici literatury.

V započaté čtvrté kapitole charakterizuje Tronskij stručně vznik vlastní literatury, přechod od pěvce k autoru, k polydialektické poezii městských států. Epický jazyk a styl měl výrazně obecně řecký charakter. Podle některých náznaků počítal Tronskij i u jiných poetických žánrů se starou tradicí, s přímou souvislostí s poezií mykénské doby, nezprostředkovanou homérským vlivem. Takovou souvislost se snaží ve své knize o Pindarově jazyce prokázat Grinbaum pro sborovou lyriku, kterou lze považovat za velmi starobylý poetický druh.

Smíšený dialektický charakter jazyka sborové lyriky je nepochybný. Úzké spojení sborové lyriky s kultem samo o sobě svědčí pro její obecně řecký charakter. To zdůrazňoval již Meillet a nesouhlasil s míněním, že by sborová lyrika měla od počátku dórský jazykový základ. Pěstování sborové poezie v dórských obcích lze vysvětlit konzervativností dórského způsobu života, poetické tradice samy jsou však předdórské.

Grinbaumovy analýzy jsou zaměřeny rovněž proti

uznávání dórského základu sborové poezie a na druhé straně proti přeceňování homérského vlivu na Pindarův jazyk. Je možno počítat s přímým vztahem sborové lyriky k mykénskému poetickému jazyku, nezprostředkovaným vlivem eoičké poezie Grinbaumův názor, že základem Pindarova jazyka je kontinentální iónsko-aiolská koiné, má také své předchůdce, nikdy však nebyl opřen o důkladnou jazykovou analýzu.

O zaměření své práce a historii zkoumání Pindarova jazyka jedná Grinbaum v úvodní kapitole, za níž následuje kapitola věnovaná srovnání rukopisné tradice s textem papyrů; jazykové rozdíly mezi oběma podáními jsou vcelku nepodstatné. Jádro knihy tvoří dvě kapitoly, v kterých je podán podrobný rozbor hláskoslovných a tvaroslovných rysů Pindarova jazyka, v němž se Grinbaum pokouší odlišit jevy, které lze považovat za Pindarovu formu, a varianty odchylné. Pindarův jazyk je soustavně srovnáván nejen s jazykem jiných archaických básnických druhů, nýbrž i s nápisy; systematicky je také provedeno srovnání s mykénskou řečtinou. Ukazuje se, že mnohé "dórismy" lze chápat jako jevy obecně řecké, a to podle Grinbaumova názoru i dlouhé a na místě ionského e. Stejně jako v mykénštině vyskytuje se u Pindara na jedné straně dlouhé a a na druhé straně pravidelná assibilace - ττ > τσ, tedy jev ne-ionský a ne-dórský. Úzké jazykové vztahy se jeví nejen k homérské poezii a k attickému dramatu (lyrické partie), nýbrž i k lesbické poezii. Nápisný materiál ukazuje zvláště těsné vztahy k severnímu území, zejména k jazyku Thessalie (3.pl. na τσσσ, gen. sg. na τσσ) a k Lesbu.

Charakteristická pro Grinbauma je snaha vztáhnout jazyk sborové lyriky k určité teritoriálně dialektické bázi a vyvozovat jej z mluvené koiné. Naddialektický charakter jazyka však mohl být od počátku spojen právě jen s určitými naddialektickými funkcemi, a mohl tedy být výsledkem integrace, která neměla přímou obdobu v integraci dialekticko-teritoriální. K této interpretační

variantě se kloní Tronskij a dříve se již v podobném smyslu vyslovil Bartoněk. Systematické srovnávací analýzy nejstarších variant řeckého jazyka jsou nezbytným předpokladem pro další vyjasňování těchto otázek.

Helena Kurzová

M.M. Kobylina, Antičnaja skulptura severnogo Pričernomorja.

Moskva, Nauka 1972. 30 str., 28. obr. př.

V oblasti bádání o dějinách černomořských oblastí se setkáváme s mnoha váženými jmény jako V.D. Blavatskij, V.F. Gajdukevič, G.I. Sokolov, D.B. Šelov a jiní. Jejich soustavnému zájmu a badatelské píli vděčí historická věda za seriózní a uznávané práce z oboru dějin a kultury Černomoří, obzvláště severního Černomoří. Autorka výše zmíněné publikace navazuje na tuto tradici a snaží se přispět svou hřivnou k obecnému užitku: zabývá se ve své knížce nejlépe(?) dochovanými uměleckými díly antického sochařství, nalezenými v městech na severním pobřeží Černého moře, tj. v Olbii, Gorgippii, Fanagorii, v Pantikapaiu a dalších. Autorka počítá s historiky, uměnovědci, filology, umělci i nejširším kruhem čtenářů.

Základem knížky je album 28 černobílých fotografií antických plastik, k nimž autorka podává nutné vysvětlení. Albu předchází studie o vývoji umění, zejména sochařství, v černomořských městech. Ve stručném úvodu se autorka zmiňuje o počátcích řecké kolonizace černomořského severního pobřeží a o průběhu grécizace domácího obyvatelstva. Hospodářské styky byly posléze doprovázeny i styky kulturními a do Černomoří zvolna proniká řecký světový názor a umělecké cítění. Spolu se zbožím byla dovážena i umělecká díla. Autorka zdůrazňuje hegemonii řeckého umění v té době, zejména sochařství s hlavním zájmem o člově-

ka-občana polis. Charakteristické rysy nalezených fragmentů plastik vykazují "zahraniční" původ, a to převážně iónský. (Pozn.: Milét patřil mezi první a největší kolonizátory černomořského pobřeží.) Postupem doby, aklimatizací umělců řeckého původu a výchovou nových žáků vzrůstá domácí umělecká tvorba, která vykazuje své typické rysy, ať se jedná o volbu námětu, použitý materiál, nebo způsob provedení, ale také o umělecký obsah. Zvláště v námětové oblasti a způsobu provedení lze sledovat růst umělecké suverenity tamního obyvatelstva, v jejichž řadách tvořili velmi významnou složku příslušníci původního domácího kmenového osídlení. A právě vliv domácích tradic a domácího uměleckého vkusu znamená přínos pro antické umění. Umění černomořských měst procházelo týmiž etapami jako umění pevninského Řecka. Díla, jež autorka vybrala, dokumentují tyto etapy, zahrnujíce dobou vzniku postupně období od 6. stol. př.n.l. až po 2. stol. n.l., a dokládají inspiraci ať technikou provedení, nebo volbou námětu, v řeckém sochářství. Pojem "antičnaja skulptura" je zde chápán poněkud národně ve prospěch Řeků (a snad i Římanů); knížka ukazuje výsledky grécizace v oblasti sochařství.

Tato publikace je užitečným pandánem k dějinám řeckého a římského umění, neboť demonstruje životnost a univerzálnost řeckého uměleckého cítění a světového názoru.

J. Šmetlák

Alexander Krawczuk, Kleopatra.

Z polského originálu Kleopatra přeložil Josef Vlášek.

Praha (Orbis) 1974. 164 str., 2. vydání.

Královna Kleopatra, uzavírající dlouhou řadu panovníků helénistického Egypta, patří nepochybně k nejznámějším osobnostem starověkého období. Za svůj věhlas vděčí jednak pohnuté době, v níž žila a která předcházela anexi ptolemaiovské říše římským impériem, jednak svým povahovým vlastnostem, jež ji přivedly do nejužších styků s čelnými představiteli římské říše - s Gaiem Juliem Caesarem a po jeho smrti s Markem Antoniem. Kleopatřiny životní osudy, vyznačující se dramatickým průběhem i nečekanými zvraty, vyvolávají neutuchající zájem historiků i literátů, kteří se snaží vystihnout pravou podstatu královniny povahy i cílů, které určovaly její politické postoje a kroky.

Polský historik A. Krawczuk, který se pokusil zachytit osobité rysy královny Kleopatry tak, jak se projevovaly v jejím soukromém životě i ve veřejném politickém dění, sáhl po tématu stejně přitažlivém jako obtížném. Těžkosti působí již kompozice šíře koncipovaného díla, neboť není snadné skloubit v jednotlivý celek události, odehrávající se současně v Egyptě a na území impéria, které se svými důsledky promítaly do života Kleopatry i jiných osob v její blízkosti. Ani historické hodnocení Kleopatry není dosud uzavřenou záležitostí, což nutně relativizuje i soud o jejích dílčích opatřeních.

Autor rozdělil svou knihu na tři části: Božství a aféry otce královny Kleopatry (str. 7-56), Kleopatra a Caesar (str. 57-118) a Antonius a Kleopatra (str. 119-161). Vlastní vyprávění je složeno z pestré mozaiky zajímavě vybraných faktů, jimiž autor ilustruje dobové prostředí i jednající osobnosti. Příliš často se však nechává strhnout metodou, která kladé barvitý detail výše než

jasné vytyčení hlavních vývojových linií, nezbytných pro charakteristiku jednajících osobností. V některých případech není souvislost mezi rozváděným detailem a ústředním tématem natolik zřejmá, aby prokázala funkčnost jeho zařazení do líčeného dění. V Krawczukově díle se čtenář seznámí s řadou faktů z politického života pozdní republiky i ptolemaiovského Egypta a autor neopomine jedinou příležitost, aby neprokázal svou znalost egyptských reálií pozdně ptolemaiovské doby. Tento způsob výkladu má však i svou stinnou stránku. Autor se ve svém líčení jen pozvolna propracovává k hlavní postavě svého díla, která se stává až v závěrečné části knihy výrazněji profilovanou osobností.

Pohled na Kleopatru, který si čtenář vytváří četbou Krawczukovy knihy, se kryje ve svých hlavních rysech s představou, rozšířenou v římské historiografii a spatřující v královně zchytralou politikářku, která využívala osobní přitažlivosti k tomu, aby dosáhla svých politických cílů. Z antických pramenů se Krawczuk odvolává na svědectví několika autorů. Je mezi nimi i Cicero, Kassius Dio i Plútarchos a Appiános, ale zejména anonymní spisek O válce v Alexandrii. Podle situace Krawczuk někde reprodukuje svými slovy jejich údaje, jinde uvádí přímé citáty, nebo se uchyluje k volné parafrázi textu pramene. Ve všech případech se u něho projevuje snaha zpestřit výklad ukázkou starověkých textů, avšak zachovávat současně i dynamiku líčení, do něhož jsou antická svědectví začleněna.

Na záložce knihy charakterizuje redakční poznámka A. Krawczuka jako vědce-historika s neobyčejným vyprávěčským talentem. Své vyprávěčské nadání projevil autor v Kleopatře vskutku v plné míře. Hlubší badatelské cíle však svou knihou zřejmě nesledoval; shrnul v ní vše zajímavé, co lze o Kleopatřině životě říci, a položil důraz na efektní zpracování, slibující čtenářský úspěch. To odpovídalo nepochybně představě o popularizaci starověké historie zastávané nakladatelstvím Orbis, které rozšířilo tuto publikaci v masovém nákladu mezi českými zájemci.

J. Burian

Α.Κ. Ορλάνδος - Λ. Βρανούσης: Τάχαράγματα
τοῦ Παρθενῶνος

ἤτοι ἐπιγραφαί χαραχθεῖσαι ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος
κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

tj. nápisy, vyryté na sloupech Parthenónu v době staro-
křesťanské a byzantské.

Athénská Akademie, Středisko středověkého a novověkého
bádání, Athény 1973

183 stran textu, 46 stran úvodu a bibliografie,
8 obrazových příloh, rejstříky edičních korelací, osob-
ních jmen, hodnotí a titulů.

První publikoval část nápisů (80 nápisů) K.S.Pittakis v Efemeris Archaeologiké 1856, sešit 43 a krátkým komentářem a se šesti litografickými tabulkami. Pittakis se omezil na "nápisys psané na kanelurách sloupů 1. a 2. řady západní strany Parthenónu". Tyto nápisy byly s malými korekturami publikovány roku 1877 ve čtvrtém svazku CIG na str. 482-493 (č. 9350-9421) se sedmi faksimilemi na tabulce XVI. Vydavatelé CIG neznali krátce předtím vyšlou knihu ruského archimandrity Antonína (Andrej Ivanovič Kapustin, 1817-1894), který v letech 1850-1860 byl protojerejem ruského kostela v Athénách a úzce spolupracoval s Pittakisem při shromažďování křesťanských nápisů. Kniha s názvem O drevnich christianskich nadpisjach v Athinach vyšla roku 1884 v Petrohradě a kromě lepších čtení již publikovaných nápisů z Parthenónu a některých nepublikovaných obsahuje ještě nápisy z kostela Lykode-mou, ze Sv. Theodorů, z Théseia, Propylejí a Erechteia.

Anastasios Orlandos byl během druhé světové války ředitelem úřadu pro památkovou péči a objevil při pracích na Akropoli dalších 130 nepublikovaných nápisů (mimo 102 již publikovaných). Autor úvodu Leandros Vranousis sestavil pak se svými spolupracovníky ve středisku středověkých a novověkých výzkumů rejstříky, ověřil opisy a chronologické údaje.

Nápisy byly rozděleny podle techniky psaní (ryté - psané) a podle obsahu (přivolávání božské pomoci 104, záznam o úmrtí 64, pouhé jméno 32, věty z církevních textů 20, jiné 18). Jenom 5 z celkového počtu 235 nápisů je v latině, z nich 4 jsou datované v letech 1403 a 1412. Šedesát z nápisů je datováno, od nejstaršího z nich (č. 74) z roku 550 nebo 595 až k nejmladšímu (č. 149 a 166) z roku 1482-3. V nápisích je zaznamenáno a datováno 28 jmen athénských církevních hodnostářů, z toho 8 biskupů (do roku 819), 9 arcibiskupů (do roku 975) a 11 metropolitů (do roku 1175).

Parthenónské sloupy byly pro potřeby edice očíslovány (1-58), bubny sloupů číslovány zdola nahoru. Nejvíce nápisů bylo na západní straně Parthenónu, kde byl vstup do křesťanského kostela (sloup č. 6 na jihozápadě s 37 nápisy). Zajímavé je, že autor nápisu č. 123 počítal 54 sloupů v chrámu, zřejmě nepočítal sloupy prodomu a opisthodomu, které byly v jeho době zazděné. Vydavatelé udávají číslo sloupu a bubnu, celkovou výšku nápisů a výšku písmen. Text nápisů je publikován třikrát, jednou přesně podle opisu, jednou v přepisu se zachováním pravopisu a druhu písma, ale s rozvinutými zkratkami a s doplňky, konečně běžným přepisem. V komentáři jsou uvedeny lexikální a gramatické poznámky, případně další doplnění.

Historicky nejcennější z nápisů je nápis s číslem 164 se zprávou o úmrtí Leonta, zvaného Kotzis, stratéga Řecka a královského protospatharia z roku 848, který není odjinud znám. Ale i ostatní nápisy mají hodnotu historického svědectví o době - např. č. 210 "v měsíci červenci ztratil Theodoros dva stříbrné stolní poháry", zřejmě nápis chrámového hlídače - nápis č. 9: neobyčejně silná kletba milostného protivníka, formulovaná jako prosba ke "Sv. Marii".

Mezi nápisy jsou publikovány i jednoduché kresby. Nejstarší z nich je kresba s číslem 107 se stylizovanou lodí mající kříž místo stožáru, symbol církve v raně

křesťanském období. V tomto případě by byla nejstarším zachovaným rytím na parthenónských sloupech vůbec. Další loď, č. 112, vydavateli srovnávaná s č. 107, zdá se, že nemá symbolický význam a je mladší, připomínající tvarem novodobé malé trojstěžníky.

Publikace je velmi užitečná pro studium byzantské paleografie.

Ph. Kostomitsopoulos

Jana Nechutová, Josef Hejnic: Úvod do studia středověké latiny, Brno 1974

Před několika málo měsíci vydala Filosofická fakulta University J.E. Purkyně v Brně skripta Jany Nechutové a Josefa Hejnice "Úvod do studia středověké latinské literatury". Skripta jsou koncipována jako učební text a čítanka v rozsahu 116 stran. Jana Nechutová je autorkou kapitol o středověké latině a její péči vděčíme i za čítanku. Josef Hejnic nastínil v X. kapitole problematiku humanistické latiny.

Na prvním místě je třeba poznamenat, že nejde o práci badatelskou. Učebnice začíná vymezením pojmu latinská medievistika a jeho časovým ohraničením. V dalších kapitolách se autorka drží svých vzorů - především práce G. Cremaschiho Guida allo studio del Latino Medioevale, Padova 1959, 1961 a K. Streckera Einführung in das Mittelaltein, Berlin 1928. Oproti těmto úvodům zde nacházíme navíc kapitolu "Počátky latinské kultury v Čechách a na Moravě".

Učebnice má za úkol usnadnit první kroky studentovy v oboru středověké latiny. Je proto velmi cenné, že skripta kromě učebního textu obsahují i čítanku, z níž jsou vyčleněny texty obzvláště snadné, určené pro úvod do četby.

Usnadní to práci přednášejícímu, který může probrané jevy ihned ilustrovat názorně na příkladech a zároveň to usnadní porozumění i studentu, pro něhož přednášená látka nebude pouhou teorií, protože si ji bude moci ihned sám ověřit na textu. Takovéto sepětí teorie s praxí je ve vyučovacím procesu velmi žádoucí také z toho důvodu, že vzbuzuje ve studentovi hlubší a opravdovější zájem o předmět. Čítanky středověké literatury již existovaly, jediné však, co jim chybělo, bylo spojení s učebním textem. Studenti byli odkázáni na přednášky, což je spojeno s mnoha potížemi jak pro přednášejícího, tak i pro studenta. Cizojazyčné úvody nejsou v našich knihovnách tak početně zastoupeny a také neznalost jazyka často znemožňuje jejich použití. Proto je tento stručný (až velmi stručný) výtah velice vítaný. Kromě těchto předností je mu třeba přičíst k dobru bohatý seznam literatury nejen cizí (ten najdeme v Cremaschim a Streckerovi také), ale i české, která je našim studentům nejpřístupnější a bohužel i nejméně známá.

Podle mého názoru je učební text místy až přespříliš stručný - určitě by prospělo zmínit se o syntaxi a uvést několik příkladů; vysvětlit, za jakým účelem byly skládány lapidarii, protože podané vysvětlení neodhaluje podstatu básně; objasnit, co chápal Isidor pod etymologií a jaký účel jeho *Etymologiae* měly. Neúměrně mnoho místa se věnuje slovanské misi Cyrila a Metoděje u nás, ačkoli s latinskou literaturou nemá přímou souvislost. Kromě toho je to tematika, s níž jsou studenti poměrně dobře seznámeni ze střední školy, kde naproti tomu o Kristiánovi a legendách téměř neslyšeli. Poněkud zkresleně podaný se mi zdá vývoj latinské kultury do 8. stol. v Irsku a Británii. Zásluha irských klášterů na uchování letiny v době jejího úpadku se mi zdá větší, než některé nečisté prvky, zanesené do latiny těmi, kteří nebyli jazykově na výši. Vždyť právě ostrované měli hlavní podíl na karolinské renesanci a v jejich skriptoriích se zachovala velká část děl antických autorů.

Kapitola o humanistické latině nezavádí studenta do detailů, poskytuje však dobrý celkový pohled na problematiku tohoto období. Je škoda, že nejsou v čítance uvedeny též některé humanistické texty.

Jarmila Synková

Francesco Petrarca, Listy velkým i malým tohoto světa. Vybral, komentářem i doslovem opatřil Jaroslav Pokorný. Přeložil Antonín Rausch. Praha, Odeon 1974. Str. 298.

K šestistému výročí Petrarčova úmrtí vydal Odeon ve značném nákladu 13.000 výtisků výbor z Petrarčových dopisů *De rebus familiaribus*, zaměřený zejména na Petrarčovu korespondenci s Karlem IV. a Colou di Rienzo a na dopisy, týkající se Petrarčovy básnické korunovace; kromě toho v něm najdeme typické ukázky dopisů cestopisných a přátelských. Knížka vyšla ve sličné úpravě a není pochyby o tom, že bude pro většinu čtenářů zajímavá. Uspokojení však jí budou jen ti, pro něž je Petrarca pouze autorem sonetů Lauře, i když se asi i oni zarazí nad nedůslednou interpunkcí (interpunkční chyby nalézáme na 50 stranách, a to často i dvě nebo tři na téže stránce), nad chybným dělením slov (např. str. 125 rado- stným, str. 166 bou-řlivá, str. 203 La-elius, str. 263 převzá-cnou, str. 273 ús-pěch) i nad množstvím nevykorigovaných tiskových chyb (např. str. 61 Pise místo V Pise, str. 75 jsem m. sem, str. 89 že m. ze, str. 110 o tom m. o to, str. 151 napsala m. napsal a, str. 171 v tom m. o tom). Avšak tomu, kdo ví, že italská tvorba je jen zlomkem Petrarčovy literární činnosti, a asi i většině klasických filologů, a to i těm, kteří se zabý-

vají pouze antikou, způsobí výbor v té podobě, v jaké je čtenářům předkládán, šok.

Próton pseudos této knížky je v tom, že listy byly vybírány a překládány podle nekritické edice Fracassettiho z let 1859-1863. Podle prohlášení na str.291 a znovu v tiráži autoři konsultovali i první dva svazky "druhého" vydání Rossiho z třicátých let, na knížce to však téměř není vidět. S preferováním Fracassettiho edice by bylo možno souhlasit, kdyby u vydání Rossiho šlo opravdu o druhé vydání. Ve skutečnosti však Vittorio Rossi (za pomoci Umberta Bosca v posledním svazku) pořídil pro souborné vydání Petrarцова díla kritickou edici Petrarcových listů pod titulem *Le familiari* (Edizione nazionale delle opere di Francesco Petrarca, vol.X-XIII, Firenze 1933, 1934, 1937, 1942), takže vydání Fracassettiho tím bylo zcela antikvováno. Proto dnes nelze překládat podle něho, a to ani tehdy ne, kdyby opravdu nebyla Rossiho edice v Praze dostupná (existuje přece meziknihovní výpůjční služba a fotokopie, resp. xeroxové kopie). Avšak všechny čtyři svazky Rossiho edice jsou od r. 1970 v Praze dostupné v anastatickém otisku v Univerzitní knihovně.

Petrarca byl autor učený a v latinských dílech rád užíval citátů z nejrůznějších latinských klasiků. Fracassetti tyto citáty neurčoval, a tak se o ně nestarali ani naši autoři. Překladatel překládal všechny citáty ad hoc, nesnažil se užívat existujících českých překladů citovaných latinských autorů. Snad bychom se s tím i smířili, kdyby Rausch překládal též citát vždy stejně a kdyby jeho veršované překlady byly bezvadné. Avšak překlady hexametřů, nemluvic ani o jiných básnických rozměrech, mu vyšly často nepěkně a nabyly občas i prozaické podoby (např. na str. 21 je citát z Vergiliových Georgik I 145-146 přeložen "Úsilná práce cokoliv zmůže", jiný prozaický překlad Vergilia je na str. 124). Většina veršů, i když je slovně přeložena správně, v Rauschově podání kulhá (např. na str. 164 citát z Ho-

ratia, druhý citát na str. 172, citát z Juvenála na str. 235). Nadto byl tímto postupem překlad ochuzen o stylistickou pestrost, která je v originále dána tím, že Petrarčův text je prokládán cizími slovy. Rossi Petrarčovy citace většinou určil. Kdyby autoři důsledně užívali jeho vydání, nemohlo by se Rauschovi stát, aby citát ze Sallustiovy Coniuratio Catilinae 51,3 ubi intenderis ingenium valet, který Petrarca doslovně citoval v kn. IV, dop. 5 (Fracassetti I, str. 212 = Rossi I, str. 169) a znovu v kn. XIII, dop. 6 (Fracassetti I, str. 241 = Rossi III, str. 78) přeložil na str. 51 "Duch prospívá, kam jeho sílu napneš", na str. 138 "Kam zamíříš úsilí, tam uspěješ", když sám jej přeložil v kontextu Katilino-va spiknutí (Praha 1962, str. 65) "napneme-li sílu ducha, bude mocný on." Latinář samozřejmě pozná i při různém překladu, že jde o týž citát, ostatní čtenáři se však budou domnívat, že příslušný antický autor psal několi-krát na totéž téma.

Podobná pestrost jako v překladě citátů je v místních jménech. Petrarca je samozřejmě uváděl v latinské formě. Rausch mohl v překladě ponechat buď latinskou formu nebo užívat dnešních ekvivalentů. Nedokázal se však mezi těmito dvěma možnostmi rozhodnout, a tak někde místní jména překládá (např. str. 13 z Cách), jinde užívá dnešní formy (např. na str. 50 a jinde U pramene Sorgue) a jinde ponechává latinskou podobu (str. 71 Baiae, str. 70 z Puteoli).

Ještě zmateněji vyšla v překladě osobní jména. Zde by měl být ohled na čtenáře vést Rausche k tomu, aby řecká a latinská jména klasicizoval, ať už je Petrarca napsal jakkoli (Petrarca je totiž v nich ještě značně poplatný středověkému úzu). Rausch však na str. 181 mluví podle Petrarce o Fabritiovi, na str. 45 u něho vystupuje Hypokrates, ačkoliv je míněn Hippokratés, na str. 181 a 231 se setkáváme s Kymbry atd. Protože překlad vyšel bez řádného komentáře a čtenář byl na str. 291 odkázán na příslušné dějiny a encyklopedie, bylo povinností pře-

kladatele poskytnout čtenáři jména v té podobě v jaké je může najít. Jak si má čtenář poradit, čte-li např. na str. 39 "o svědectví nějakého Phokea či Pythia z Massilie" ? Zde nezbyvá, než nahlédnout do Rossiho vydání, kde najdeme příslušné latinské znění nescio quo Phoecea alias Pithia Massiliensi teste utitur (kn. III, dop. 1, Rossi I, str. 108) i s příslušnou poznámkou, že v Petrarcově rukopise Pliniovy Naturalis Historia byl na příslušném místě (Nat. Hist. 2, 75, 186-187) uváděn Phoeceas a že slova alias Pithia si asi nadepsal jako vysvětlující glosu sám Petrarca, když v jiném rukopise Plinia našel toto jméno. Sami si pak musíme vzpomenout, že řecký zeměpisec, skrývající se pod Petrarcovým Pithiou, je Pytheas z Massilie. Pak teprve si Rauschův překlad uvedeme do srozumitelné podoby "svědectví nějakého Foikea nebo Pythea z Massilie" a můžeme hledat v příslušných encyklopediích, na něž jsme autory odkázáni.

Je jistě dobrým právem pořadatele a překladatele, aby nepřipojovali komentář, mají-li jej za zbytečný. Neměli by se však sami vyhnout tomu, aby si objasnili všechny nejasnosti. Naši autoři se spolehli na Fracassetiho text, ten Rausch přeložil, věcně se však nesnažili textu porozumět. Klasický filolog se - byť občas s obtížemi - vyzná v tom, co Petrarca Rauschovým perem říká, i když asi ani on, pokud se nezabývá speciálně středolatinšou literaturou, nebude vědět, kde se má poučit "O paměti-hodnostech Irska od nějakého Giralda" (str. 37) a bude mu chybět vysvětlivka např. na str. 32 a 34. Nedovedu si však představit, jak bude moci číst s porozuměním překlad čtenář, který nemá slušné klasické vzdělání a který není zvyklý si převádět středověkou grafiku do dnešní klasifikované podoby - a těch přece bude mezi čtenáři většina.

Přitom se Rauschův překlad nedá označit jako špatný. Vcelku - pomíneme-li nepodařené převody veršovaných citátů a zmatená jména - se čte dobře a Rausch se slušně vyrovnal s ne právě snadnou dikcí Petrarcovou. Latinský slovosled zanechal v překladě jen nepatrně stop (např.

na str. 25, 30, 116). I stylistických neobratností je poměrně málo (např. str. 14 "ženy ... opásané vonnými bylinami" - pars herbis odoriferis incincta, užívání přivlastňovacího zájmena osobního místo zvrátneho na str. 120 a 121). Vhodně také Rausch podle Rossiho upozornění, že v dopise 8. ze IV. kn. užívá Petrarca nepřesného *Idibus Aprilis* z rétorických důvodů, přeložil tento výrez na str. 60 "V polovině dubna" a opustil na tomto místě *Fracassettiho* (I, str. 218), který zde předpokládal vypadnutí číslovky VI, takže by bylo třeba překládat "8. dubna", kdy byl také skutečně Petrarca na básníka korunován. Protože se však toto datum 8. dubna uvádí v doslovu na str. 287, potřebuje formulace Rauschova, jakkoli správná, vysvětlivku.

Co však nevyhovuje vůbec, jsou Vysvětlivky Jaroslava Pokorného (str. 291-293) a jeho studie, nadepsaná Petrarca neznámý (str. 279-290). Pokud jde o vysvětlivky, nechápu, proč bylo objasňováno právě oněch 18 míst, byla-li všechna ostatní, i která potřebovala nezbytně vysvětlení, úmyslně ponechána bez komentáře (např. se nedovídáme, o kterou Petrarcovu práci jde na str. 214). Vždyť, kdo je to Saturnus, může se čtenář opravdu snadno poučit v encyklopedii a nedočte se v ní alespoň jako u Pokorného, že Saturnus "dospěl do Lazia" (str. 291). Ve studii pak Pokorný prokazuje, že nemá ani nejmenší ponětí o středolatinšské a humanistické literatuře a že i jeho znalosti antické latinské literatury jsou mezerovité. Jinak by nemohl napsat na str. 281, že označení Petrarcových listů *Epistolae de rebus familiaribus* nebo *Le familiari* poněkud mate, protože "o rodinné záležitosti tu nejde a příbuzný se objeví mezi adresáty jen řídkou výjimkou" (str. 281), zvláště připomíná-li sám Petrarcův nález rukopisu Ciceronových listů *Ad familiares*; zřejmě už zapomněl, kdo to vlastně *familiaris* je. Podobně se podíváme na str. 289, že "v próze je pod jeho (tj. Petrarcovým) jménem zachováno jen pár řádek, nadto velmi sporné autenticity." Z latinské tvorby Petrarcovy Pokor-

ný zřejmě zná jen epos Africa a eklogy a neváhá je v hrubé vulgarizaci vydávat za plody protipokrokové kultury, stavě je proti lyrice psané v národním jazyce, která je mu výrazem pokrokové kultury vzrůstajících se měst (str. 289). A tak Pokorný Petrarcovi upřel všechna jeho latinská prozaická morálně-filosofická pojednání, jako je De contemptu mundi, De otio religiosorum, De vita solitaria, De remediis utrisque fortunae, i jeho sbírku historických anekdot Rerum memorandarum libri IV i biografii slavných mužů antiky a současnosti De viris illustribus, o které se mluví v recenzovaném výboru na str. 211-212, ačkoliv to byly právě tyto spisy, jimiž získal Petrarca věhlas u svých současníků, za něž byl korunován a které jsou po myšlenkové stránce nejpokrokovější částí jeho literárního díla, neboť v nich, a ne v tvorbě italské, proklamoval a prosazoval humanismus. Je také s podivem, přináší-li výbor v úplnosti Petrarcovu korespondenci s Karlem IV., že se Pokorný nezmiňuje ani slovem o tom, že Petrarca byl v diplomatické misi dva měsíce r. 1356 v Praze.

Každý výbor je subjektivní a 45 přeložených dopisů nemůže samozřejmě zachytit ani v náznaku to, co je předmětem šesti stovek Petrarcových listů. Přesto však je škoda, že čtenář má z výboru i z doslovu dojem, že z Čechů přišel Petrarca do styku jen s Karlem IV., protože není zařazen ani jediný např. z osmi Petrarcových listů Janovi ze Středy nebo třeba Petrarcův dopis pražskému arcibiskupu Arnoštovi z Pardubic, v němž Petrarca odmítá Arnoštovo označení Čech jako země barbarů. Za nedostatek výboru je třeba pokládat i to, že v něm není ani jediný dopis, který by ukazoval Petrarce jako sběratele a zkoumatele rukopisů antických autorů.

A. Vidmanová

Bratislava, Slovenský spisovateľ, Knižnica Nobelových cien
1973, stran 212.

Překladatel Seferisovy poezie v tomto výboru je slovenský básník Ivan Kupec, který pracoval na podkladě českých překladů z novořeckého originálu od Růženy Dostálové a Františka Štuříka. Autorkou průvodní eseje a chronologie básnickova života je R. Dostálová. Vzhledem k naprostému nedostatku odborných studií o moderní řecké poezii je tato esej záměrně šířeji pojatá (str. 189-206) a přebírá funkci základní literatury.

Postup dvojího překladu je sice do určité míry východiskem z nouze, ale má rozhodně přednost před překladem z jazyka třetího. Podobným způsobem (v konfrontaci s francouzskými překlady navíc) vznikla i antologie českých a slovenských básníků, přeložených do řečtiny Jannissem Ritsosem (Athény, Themelio 1967). Seferis sám spolupracoval na překladech svých básní do jazyků, které ovládal, zamýšlel se i nad problematikou překladu a dospěl k názoru, že přeložená báseň nemůže mít v nové podobě funkce stejné jako v jazyce originálu. V lepších případech může mít jiné pozoruhodné funkce, které jsou příbuzné s originální tvorbou v překladatelově jazyce. (viz Předmluva k vlastním překladům francouzských a anglických současných básníků, Antigrafes, Athény, Ikaros 1965 str. 7-8)

Slovenský překlad se věrně drží originálu, i počtem veršů jednotlivých básní většinou souhlasí. Tuto zásadu dodržovali také dřívější překladatelé Seferisovy poezie a je to zásada správná, protože významově hutný, meditační ráz básní nemůže být kompenzován volným přebásněním. Nejsem kompetentní, abych posoudil působivost překladů jako básnického díla v souřadnicích slovenské poezie, tudíž hodnotu rozhodující a zajisté hlavní překladatelovu zásluhu. Chtěl bych se jen vyslovit k otázce

výběru a upozornit na některá odlišná čtení, pokud mění význam originálu.

Velkým kladem výboru je, že byla přeložena celá sbírka Mythistorima pod názvem Mythický román. Také ze sbírky Palubní deník I byly vynechány jen tři básně. Nejméně je zastoupena sbírka Cvičný sešit (z 50 básní zde jen 18), kde chybí také závěrečné básně dvou menších celků - Pět básní Strátise Thalassinóse je bez závěrečné páté básně Nižinskij - Strátis Thalassinós popisuje člověka je uveden bez páté básně Muž. Ve sbírce "Drozd" (uvozovky zde jsou nutné, protože jde o stejnojmennou loď a záměna s ptákem je v novořečtině nemožná, tudíž nežádoucí i v překladu) chybí závěrečná část druhé básně Rozhlas (34 veršů). Třetí část sbírky je nesprávně graficky rozdělena na dvě básně - Ztroskotání "Drozda" a Jas (str. 154), zatímco Jas měl následovat bezprostředně po Ztroskotání "Drozda" (v novějších řeckých vydáních je jednotné číslování veršů obou částí). Z básní, které mají v Seferisově poezii klíčový význam, by bylo vhodné do výboru zařadit též básně Strátis Thalassinós mezi africkými liliiemi a básně Strátis Thalassinós v Mrtvém moři ze sbírky Palubní deník II.

Poznámky k vlastnímu překladu:

1) básně Tvar jednoho dne, s. 16-17, 4. verš: "bezútešný koniec, mramorový deň ktorého si septembra, čo k západu sa skláňa" - v originále význam: a konečně bezútešný, zkamenělý západ slunce v kterém si září ...
12. verš - jako kapka inkoustu se šíří nuda - v překladu: "rana temná".

2) básně Južný vietor, s. 37 - ihned v prvním verši dochází k vytvoření obrazu krajiny, který není vlastní Seferisovi - "ako horstvo vlní sa na západe more" - správněji: moře se směrem k západu spojuje s horstvem (ve verši nejde o přirovnání).

3) 15. básně Mythického románu, s. 46, verš 7. - "a zďaleka pocítil bolesť tvojho srdca" - v originále: cítil jsem (že) bolest tvého srdce (je) jinde ...

4) 20. básně Mythického románu, s. 51 - byla v překladech Levesquea (1945) a Warnera (1960) nazvaná se souhlasem básníka Andromeda. Tím se i vysvětluje ženský tvar adjektiva v 7. verši - "Úá, prikutá ku skale" - , který se jinde nevyskytuje.

5) báseň Útek, s. 71, verš 6. - mušle není zázračná, ale podivná.

6) báseň s názvem Sirocco, 7 Levante, s. 73-74 - pro čtenáře neznalé námořní terminologie bylo by vhodné přidat k názvu souřadnice 64° 41' 15" .

Předposlední verš - "v hodine, keď si námorník pohvizdoval" - správný význam - ve chvíli, kdy se s hvizdem zvedala kotva (slovo ergátis má kromě významu dělník i význam označení stroje na zvedání kotvy). Tato změna rovněž mění význam 40. verše v básni následující - Na způsob J. S., s. 76 - "trúbia, ustavične trúbia, ale jediný lodník se nehne" ...

7) Neporozumění námořní terminologii je příčinou další zaměny smyslu v básni Sudičkina tvár, s. 132, verš 11. - "A pokým si na ďalekých plavbách hľadel s druhej provy vlnám do hlbín" - zde slovo deuteropríma značí směr větru podle číselného klíče, není tedy příbuzné se slovem prymné - záď lodi. V přesném překladu: a ještě, když jsi hleděl do jámy vln při lodní cestě s větrem v boku zádi. V téže básni je třeba poopravit překlad motta - Malované pohádky v našem srdci, jako stříbrný škuner před ikonostasem prázdného kostela v červenci na ostrově.

8) báseň Posledná zastávka, s. 140-143, 23. verš - v překladu "Ticho je mesiacu milé" - správněji: milovaná mlčením měsíce, s opravou dvojtečky na konci verše předcházejícího na tečku. Jde totiž o citát z Aeneidy B 255 Amica silentia lunae, jež básník přeložil a uvedl do plurálu, jak ostatně sám poznamenává (Básně, osmé vydání 1972, pozn. č. 332).

9) závěrečná část Ztroskotání "Drozda", zde pod názvem Jas, s. 155, verš 29. - "biele amforky s olejom mrtvych" - v originále jednoduché bílé lékythoi (bílé amforky neexistují a tato změna může vést k nesprávným asociacím).

10) Motto k básni Spomienka I., s. 165 - "A mora už niet" - jde o citát z Apokalypsy 21, 1: a moře ještě není.

11) báseň Spomienka II., s. 167, verš 18.-20. - "to povedal a vykročil na dlhú cestu - k dávnému prístavu pohltenému práve - príbojem ...", básník zde místo příboje píše - tam v rákosí, což mnohem přesněji odpovídá topografii Efesu, kterému je vzpomínka věnována.

12) báseň Letný slnovrat, III., s. 177, verš 2. - na noční hrůzu se nedegraduje zem, nýbrž sen. Tamtéž ve verši 10 - 11 - "panna z morskej vlny zrodená - obliekla si kravskú kožu" - bylo by vhodnější zde se vyhnout obrazu zrození z vln, který evokuje Afrodité, a držet se významu originálu, v němž je nesená vlnami - je patrné, že jde o Pásifae.

Přeložený výbor reprezentuje přibližně dvě třetiny celkové básnickovy tvorby a je vydavatelským činem, který přispěl nejen k obohacení slovenské poezie, ale i k hlubšímu porozumění pro Řecko minulé a přítomné, jak se ozývá autentickým hlasem jednoho z jeho největších soudobých básníků.

Ph. Kostomitsopoulos

Zprávy Jednoty klasických filologů

Vydává pro členy JKĚ z pověření výboru JKĚ
prof.dr. Ladislav Varcl

Redakce: dr. J. Bažant, I. Zachová

Obálku navrhl J. Krouz

Vytiskla "Stráž", tiskařské závody n.p., Plzeň,
provoz 108, Sokolov